

K İ T A P T A H L İ L İ

“Devletler Hukukunda Yeni Gelişmeler” Zeki Mesut Alsan, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi yayımlarından Ankara, 1948, 343 sahife. Fiyatı 4 lira.

Okulumuz Devletler Hukuku profesörü Sayın Zeki Mesut Alsan, iri bir hacim ve dolgun bir muhteva ile yayınladığı *“Devletler Hukuku”* adlı eserinden sonra, *“Devletler Hukukunda Yeni Gelişmeler”* isimli diğer bir eser daha çıkarmıştır. Bizce iki eser arasındaki ilgi, yayınlanma tarihleri bakımından birbirlerini takip etmelerinden ibaret değildir, bu iki kitap, aynı zamanda, mevzuları, ele alıp inceledikleri meseleler bakımından da birbirinin devamı ve adetâ tamamlayıcısıdır. Öyle ki, sayın profesörün birinci kitabı, ikincide yapılan tetkiklerin anahtarını teşkil ettiği gibi, ikinci kitap da birincinin muhtevasını daha büyük bir vuzuh ile anlamaya yarıyan bir yeni ışık, ve idrâk hamlesini teşkil ediyor. Bu itibarla, bu iki ayrı cildi, birbirine adetâ uzvi bir bağ ile ilgili sayarken mübalâğa yapmış olmuyoruz. Binaenaleyh, profesör Alsan'ın çalışmalarının mutaları ile, bir meslektaş olarak, bir hukukçu olarak, bir münevver olarak ve nihayet öğrenci olarak temasa gelmek isteyenler, her iki cildin bu tarzda anlaşılın bütünlük mahiyetinden tegafül edemez ve birini okuyan diğerinden müstağni kalamaz. Bundan başka bu iki cilt, egemenlik, insan hak ve hürriyetleri, ahlâk bahsi, adalet bahsi, nihayet demokrasi ve siyasî rejim bahisleri ile geniş ölçüde iç âmme hukukunun meseleleri ile uğraşmaktadır. Bu suretle, eser, dış âmme hukukunun, iç âmme hukuku ile ne kadar ilgili olduğunu göstermekte ve bu ilgi üzerinde durmak isteyenlere faydalı bir vazife görmektedir.

Kitap, bir ön söz ile on beş kısımdan mürekkeptir. Her kısım bir veçhesi ile, kendinden evvelki ve sonraki makaleler zincirinin bir halkasını teşkil ederek, birinci kitaptaki muhtelif mevzularla birleşmekte ve böylece, bütün kitap, evelki cilt ile uzvi bir bağ kurmaktadır.

Eserin ana davası: Bilindiği üzere, milletlerarası hayat yeni bir oluş

devresindedir. Devletler Hukuku da buna müvazî olarak bir değişme safhasındadır. Yarın içine girecek milletlerarası hayat, dün yaşanan milletlerarası hayattan farklı olacaktır. O halde yarınki milletlerarası hayatın hukuku olacak olan Devletler Hukuku da dünkünden farklı olacaktır. Devletler Hukukunda mevcut olan bu değişme, bir gelişme teşkil etmektedir. Kitabın ana dâvası, bu gelişmenin şimdiden belli olan unsurlara göre, ifade ettiği mâna ve önemin tahlilini yapmaktır.

Eserin varmak istediği yetiştirici gaye: Devletler Hukukunda mevcut olan ve gelişme kelimesi ile ifade edilen değişikliklerin, insanların umumî menfaatlerini en iyi sağlayacak bir şekilde ve her yerde bir olan hak şuuru ve adalet duygusu etrafında ceryan etmesine yarıyacak bir zihniyet ve hukuk telâkkisini bütün dünyada hâkim kılma işine yarıdındır.

Eserin işleniş tarzı: Bahisler bu iki fikir istikametinde inkişaf ettirilmektedir. Fakat bütün bahislerde, birer müstakil hüviyet taşıyan bu makalelerde, ön sözdeki kadar veciz olunmasını istememek elden gelmez. Üslûp akıcıdır, en ağır ilmî spekülasyon konularını tatlılandırmanın yolunu bilmektedir. Bu zaten sayın profesörün esaslı vasıflarından birisidir. Fakat, bir metin meydana getirme gayretine ve edebî cümle inşacılığı merakına galebe çalmak şartı ile.

Eserin göreceği hizmet: Bu eser, Devletler Hukuku kitaplarındaki bir çok meselelerin, son temayüller ve telâkkiler dolayısıyla nasıl bir istikamet aldığı gösterilecektir. Münevverlere, beynelmilel siyaset meselelerini kavramakta anahtarlık vazifesi görecektir. Hukukçu olarak, beynelmilel hukuk düzeninin sağlam esaslar üzerine kurulması faaliyetinde çalışacaklara modern Devletler Hukuku zihniyetini telkin edecektir. Ve nihayet talebe olarak muhtelif Devletler Hukuku meseleleri üzerinde çalışacak, etüd yapacaklara, bir müracaat yeri teşkil edecektir.

Muhteva: Şimdi bu izahattan sonra, eserin muhtevasına oldukça geniş bir şekilde göz atalım:

Sayın müellif, ön sözde, devletlerarası hayatın bir anarşi içinde bulunduğu bir devirde, Devletler Hukukunun varlığından bile şüphe edilmekte iken, bu hukukun gelişmesinden bahsedilmesini garip bulmamak gerektiğini kaydediyor. Zira, içinde bulunduğumuz devre, bütün insanlığın maddî ve manevî şartlarının değiştiği ve yeniden tesis edildiği bir intikal devresidir. Gayet tabiidir ki bu intikal devresinde

Devletler Hukuku sademelere uğrıyacak, buhranlara maruz kalacaktır. Fakat, her şeye rağmen, yani, din, ahlâk, adalet, merhamet, şefkat gibi yüksek manevî kıymetlerin sarsılmasına rağmen, bunlar büsbütün ortadan kalkmış değildir. Binaenaleyh, artık, bunlar ile meşgul olmak yolunu tutamayız. Bilâkis, bunlarla, şimdi, her zamankinden daha fazla uğraşmamız ve onların yeni baştan filizlenip kuvvetlenmelerine çalışmamız lâzımdır. Onun için Devletler Hukukunun bütün meseleleri ile aynı şekilde uğraşmamız lâzımdır.

Birinci kısımda: Devletler Hukukunun tarihi gelişmesine tesir eden maddî ve manevî âmillerin tetkikine girişiliyor. Burada evvelâ, hukuk mefhumu üzerinde durulmaktadır. Zira, Devletler Hukuku da, nihayet, bir hukuk dalıdır. O halde, evvelâ, hukuka izafe edilecek mâna ve mahiyeti kavramalıdır. Bu hususta tabîî hukukçularla, müsbet hukukçuların yaptığı tartışmalara işaret eden müellif, her iki mektebin de hukukun temel ve mahiyeti dâvasını esasından çözemediğini söylemektedir. O halde bu iki hukuk sisteminden birisini tamamiyle reddederek, büsbütün diğerine sarılmak (sahife 4) doğru olmayacaktır. Esasen ikisi arasında sanıldığı kadar aykırılık ve zıtlık yoktur. Binaenaleyh, Devletler Hukuku da, iç hukuktaki gibi, zaman ve mekân içinde, maddî ve manevî hayat unsurlarının tesiri altında gelişmektedir. Fakat Devletler Hukukuna ait gelişme mekanizmasını anlıyabilmek için, evvelâ, bizzat bu hukukun mahiyeti üzerinde durmalıdır. O zaman Devletler Hukukunu meydana getiren unsurlar ortaya çıkacak ve bu unsurlarda hasıl olan tekâmüle göre, Devletler Hukuku da gelişecektir. Lahey Adalet Divanının, Lotüs - Bozkurt dâvası dolayısıyla, 7 Eylül 1927 de yaptığı Devletler Hukuku tarifinden çıkan bu unsurlar ise: devlete egemenlik, bağımsızlık, enternasyonal münasebetler, Devletlerin idaresi, antlaşma ve teamüllerdir. İşte bu telâkkiler üzerinde hasıl olan değişiklikler neticede, Devletler Hukuku kavramına da tesir eder. Bu ışık altında geçmişi incelediğimiz zaman görülen şudur ki ilk çağlarda, yukarıda gösterilen unsurlar olmadığından Devletler Hukuku da yoktur. Eski Roma ve Yunanistan'da da, başka milletler hak süjesi sayılmamaktadır. Binaenaleyh, bugünkü mânada Devletler Hukuku yoktu. Roma çökünce, bir taraftan Papanın, diğer taraftan, Mukaddes Roma Cermen İmparatorlarının otoriteleri altına giren bir Hıristiyan milletler camiası meydana geldi. Bu camianın milletleri aralarındaki münasebetleri, bir takım kaidelere göre tanzim ettiler. Bu su-

retle, bu camia içinde bir nevi kanun mahiyetinde Devletler Hukuku doğdu ve bu hukuk, iç hukuk derecesinde otorite kazandı. Fakat bir müddet sonra Papalarla imparatorlar arasında bir hegemonya dâvası çıktı. Ve her ikisi de zayıfladı. Diğer taraftan Feodalite sistemi yıkılmağa başladığından, kralların merkezi hâkimiyetleri kuvvetlendi. Reform da Papanın manevî nüfuzunu sarstı. Binaenaleyh, krallar hem kendi uyruklarına karşı, hem de diğer Devletlere karşı mutlak bir egemenlik iddiasına kalktılar. Demek enternasyonal camia, karakter değiştirmiştir. Devletler Hukuku da, buna göre yeni bir istihale devrine girmiştir. Artık Devletler Hukuku egemen ve bağımsız Devletlerin karşı karşıya bulunması ile meydana gelen Devletler camiasının tanzimini (sahife 18) temin etmektedir. Bu tanzimi yaparken tabiat kaidelerine müracaat edeceğiz. Zira Devletler Hukuku, devletler arasında uygulanan tabiat kaideleridir. Fakat, filiyatta bu camianın idaresi, daha ziyade müvazene fikrine dayanmaktadır. Devletlerarası hayatı, ancak egemen Devletlerin menfaatını sağlamak gayesini güden müvazene prensibi tanzim etmektedir. Bu arada, Devletler Hukuku da, işin içine müşterek rıza ve Devletlerin iradesi unsurlarını karıştırarak, müvazene prensibinin mahzurlarını önlemeğe çalışmaktadır. Fakat buna rağmen, Devletler camiasında ferdiyetçi ve bencil bir zihniyet hâkim olmuştur. Binaenaleyh, hukukî düşünceler filiyat sahasına geçmemiştir. Lâkin doktrin sahasında Devletler Hukuku genişlemektedir. Devletler Hukuku, devletlerarası münasebetlere uygulanan bir tabii hukuk sayılmaktadır (Puffendorf). Bütün milletler müşterek bir cemiyet teşkil etmektedir. Bu cemiyete, önce mutlak ve değişmez mahiyetteki tabiat kaideleri sonra da, Devletlerin rızalarına dayanan iradî hukuk uygulanmaktadır (Woiff), denmektedir. Fransız ihtilâli ile, Devlet ve hâkimiyet telâkkileri değişmiştir. 19. uncu asırda milliyetler prensibi de, Devletler Hukukunda ihtilâlcî bir rol oynamıştır. Yeni zamanlardaki teknik ilerlemeler, bütün Devletleri bir Devletler topluluğu teşkiline zorladı. Fakat bu topluluğun üyeleri olan Devletler, enternasyonal münasebetler bakımından eski krallıkların zihniyetlerinden farklı bir zihniyet gösteremediler. (Sahife 23) mutlak bağımsızlık ve egemenlik kavramına çok sıkı bağlı kaldılar, kendi menfaatlarının teminatını, Devletler topluluğunun umumî menfaatlarında göremediler. Enternasyonal hayat içtimâî karakter kazandığı halde Devletler ferdiyetçi kaldılar. Fakat Birinci Cihan Harbinden sonra, enternasyonal hayatı müvazene prensibine göre değil, hukukî bir nizam fikrine göre teşkilât-

landırma hareketine geçilmiştir. Bu tecrübe başarı kazanmadı ve neticede ikinci Cihan Harbi doğdu. Şimdi Birleşmiş Milletler Teşkilâtı ile yeni bir tanzime gidilmiştir.

Bütün bu izahat, Devletler Hukukunun tarih boyunca değişmesi üzerine müessir olan âmilleri gösterir. Halbuki şimdi yeni gelişmeler vardı.

İşte *İkinci kısımda* da yeni gelişmelerin hangi sahalarda ve ne şekilde belirdiği incelenmektedir. Yani milletler camiası kavramındaki yeni telâkkiler dolayısıyla, Devletler Hukukunun gelişmesi tetkik edilmektedir. Milletler camiası, her şeyden önce, beşerî bir realitedir. İnsanlık muhtelif cemiyet tiplerinden sonra bu merhaleye gelmiştir. Enternasyonal camianın açıklanması bahsinde iki telâkki vardır. Birisine göre: Enternasyonal camia, birer hukuk süjesi olan milletlerden mürekkeptir. Vakıa, milletler birer gerçek varlık olmakla beraber, Devletler Hukukunun süjesi değildir, bu itibarla tabirler yanlıştır; fakat bugün, Millet ve Devlet kelimeleri aynı mânada kullanılmaktadır. Onun için enternasyonal camianın hukuk süjesi Devlettir denilmektedir. Binaenaleyh, enternasyonal camia nisbetleri, milliyetleri, tabiiyetleri nazarı itibara alınmadan bütün insanların heyeti umumiyesini kavrayan ve tophyan bir topluluktur. Her iki görüşte de bir gerçek payı vardır. Fakat enternasyonal camiayı, bir Devletler topluluğu saymak, realitelere daha uygundur. Yani enternasyonal camia, bugün için, Devlet birlikleri üzerine kurulmuştur. Başka deyimle, enternasyonal camia, üyeleri Devletler olan bir topluluk teşkil etmektedir. Bu suretle enternasyonal camia, hayatın büyük realitesi olarak belirmiştir. Devletlerin kader ve talileri de, bu camianın mukadderatına bağlanmıştır. O halde enternasyonal camia bir teşkilât ve hukuka bağlanmalıdır. Zira, barış ve harp, münferit Devletlerin hukuku olmaktan çıkmış, enternasyonal camianın hukuku haline gelmiştir. Hülâsa, yeni telâkkilere göre bir Devletler topluluğu olan enternasyonal camianın tanzimi fikri, Devletler Hukukunu yeni gelişmelere sevk etmiştir. Fakat bu husustaki hareketlerden sayılan Milletler Cemiyeti ve Birleşmiş Milletler Teşkilâtı enternasyonal camianın düzen ihtiyacını gerçekten karşılayacak şekilde ve kabiliyette kurulamamıştır. Demek enternasyonal camia anlayışında, hasıl olan yeni telâkki, Devletler Hukukunu, yeni bir zihniyet ile tanzim ameliyesine girişmeğe sevk etmektedir. Bu suretle Devletler Hukuku, enternasyonal camianın kadrosunu, muhtevasını ana

yasasını tesbit işine girişmiştir.

Üçüncü kısımda, egemenlik kavramındaki gelişmeler dolayısıyla Devletler Hukukunda olan gelişme ele alınmıştır. Yani egemenlik kavramının zaman içindeki seyrine göre, Devletler Hukukuna yaptığı tesir incelenmiştir. Burada mutlak egemenlik aleyhindeki ve lehindeki fikirler sıralandıktan sonra, mutlak egemenlik mefhumunun, hukukî bir nizamın, yani Devletler Hukukunun gelişmesine engel teşkil ettiği ve bu suretle de kuvvetin, enternasyonal hayatın tek nâzımı yerine geçtiği kaydediliyor. Büyük Devletler mutlak egemenlik mefhumuna dayanarak kendi politikalarını yürütmüşlerdir. Küçük Devletler de, gene mutlak egemenlik haklarına dayanarak kendi hâkimiyetlerinin tecavüze uğramamasını temine uğraşmışlardır. Fakat mutlak egemenlik mefhumuna dayanıldığı takdirde, Devletler Hukukunu inkâr edip, devletlerarası münasebetlerin anarşi içinde cereyanına razı olmak lâzımdır. Bu fikri kabul mümkün olmadığından, mutlak egemenlik taraftarları bu sefer, otolimitasyon nazariyesini ileri sürerek, Devlet egemenliğini tahdide razı oldular. Bu suretle Devlet, iradesi ile kabul ettiği tahditleri, gene, kendi iradesi ile kaldırabileceğinden, mutlak egemenlik fikri zayıflamamış oluyordu. Fakat, bu nazariye, Devletler Hukuku için de, bir çürük mesnet idi. O zaman, Triepel'in "müşterek muvafakat" nazariyesine gidildi: tahdit, her Devletin, tek tek iradesi ile değil, hepsinin müşterek irade ve anlaşmaları ile yapılır. Bu esasa dayanan Devletler Hukuku da her Devlet için mecburî bir mahiyet taşır, ve tek iradelerin üzerinde bulunur (sahife 64). Fakat bu nazariye; teamülî Devletler Hukukunu ihmal ediyor; müşterek muvafakate katılmağı da gene her Devletin tek iradesine bağılı kılıyor.

Görülüyor ki mutlak egemenlik mefhumu, Devletler Hukukunun gelişmesine engeldir. Cemiyet içinde yaşayan insanların nasıl, cemiyetin umumî menfaati bakımından bazı kanunî tahditlere tâbi tutulursa, Devletler cemiyeti içinde yanyana yaşayan Devletlerin egemenlik haklarının da bu cemiyetin düzeni ve menfaati için Devletler Hukuku ile sınırlanması (sahife 69) tabii sayılmıştır. Fakat bu görüşün müsbet Devletler Hukuku tarafından tatbik edilebilmesi imkânsızlıklara uğramıştır. Bu sebeple Birinci Cihan Harbi önlenememiştir. Milletler Cemiyeti de, bir taraftan üyelerinin hürriyetlerini tahdit edici vecibeler yüklerken, diğer taraftan da, onların egemenlik ve bağımsızlıklarını gözetmiştir. Bu sebeple o da İkinci Cihan Harbini önliyememiştir. Birleşmiş

Milletler Antlaşması ise; büyük Devletler müstesna olmak üzere, diğerlerinin egemenliğini esaslı surette tahdit etmişlerdir. Hattâ Teşkilâta girmemiş olanların bile hareket serbestisini tahdit etmiştir. Ayrıca, Teşkilâtın amaç ve prensipleri Devletlerin iç egemenlik sahaları üzerinde de müessir olmaktadır. Bu hal Devletler Hukukunun gelişmesine mühim tesirler yapmaktadır.

Kitabın *dördüncü kısmı*; insan hak ve hürriyetleri hakkındaki yeni telâkkiler dolayısıyla Devletler Hukukunun gelişmesinden bahsediyor. Müellif enternasyonal camiayı; üyeleri Devletler olan bir Devletler topluluğu saymıştı. Devletler Hukuku da bu camianın hukuku idi. Fakat müellif, aynı zamanda, Devlete vücut ve şekil veren temel unsurun insan olduğunu düşünüyor; Devletler Hukukunun da bu temele kadar inmek zaruretinde olduğuna inanıyor. O halde Devletler Hukuku asıl hukukun ana dâvası olan insan hak ve hürriyetleri ile meşgul olacak ve bu hak ve hürriyetlerin sîjesi olan insan ile ilgilenecektir. Ayrıca sayın profesör şunu da müşahade etmektedir; totaliter Devlet sistemi, bu sistemin dayandığı geri ve sekter fikirler, bunların sonucu patlıyan harp, milyonlarca insanın hayatına mal olmuş, şerefini ayaklar altına almıştır. Bu hal de insanlık âleminde bir reaksiyon yaratmış ve evvelce enternasyonal bir mesele sayılmıyan insan hak ve hürriyetlerini milletlerarası bir dâva haline getirmiştir. İşte bu sebeplerle insan hak ve hürriyetleri; Devletler Hukukunun gelişmesine, diğer âmillerden daha fazla tesir yapacaktır ve yapmaktadır.

Bu görüşten hareket eden sayın müellif, insan hakları ile Devletler Hukukunda münasebetlerini tarihî safhaları içinde inceliyor, ne gibi hâdiselerin bu neticeleri doğurduğunu tesbit ediyor. Burada insan hakları hususunda eski Yunan ve Roma'daki telâkkiyi işaret ettikten sonra, Locke'a ve sonra da, daha gerileri giderek, 1215 Hürriyet Beratına temas ediyor. Halbuki bu arada, Feodalite devrinde de hiç olmazsa âmiller yararına olarak mevcut olan insan hak ve hürriyetleri meselesine de dokunmak ve ondan sonra siyasi feodalitenin yıkılıp, merkezî kiralıkların teccüsüsü ile insan hakları meselesinin husufa uğradığını, ve bilâkis; "Devletin mutlak hukuk" nazariyesine ve hayat safhasına gelindiğini, daha sonra da, Devletin mutlak hukuku nazariyesinin dinden, nihayet, tabii hukuktan gelen tesirlerle yumuşuyarak ve tahdide uğriyarak, Amerikan ve Fransız Beyannameleri ile insan hak ve hürriyetleri dâvasına bir siyasi fikir olarak geçilebildiğini işaret etmek

münasip olurdu. Ayrıca, bu beyannamelerin, insan hak ve hürriyetlerini krallardan alınıp millet manevî şahsının başına geçirilen hâkimiyet prensibini (millî hâkimiyet prensibi) tâyin ve tahdit eden bir siyasî fikir ve prensip olarak ilân ettiğini de tadviz etmek iyi olurdu. Nihayet bundan sonra, insan hak ve hürriyetleri meselesinin, nasıl sosyal bir mahiyet kazandığını ve hukukun, bir sosyal hukuk olma cehti içinde insan hak ve hürriyetleri meselesinin aldığı yeri tayin ederek bahsi neticelendirmek çok iyi olurdu. Zira Birleşmiş Milletler Teşkilâtının İnsan hakları Komisyonunda geçen münakaşaların, hiç olmazsa doktrin bakımından mâna ve ehemmiyetini anlamak için hukukun ve insan haklarının aldığı bu mâna ve mahiyet üzerinde aydınlanmak lâzımdır.

Bundan sonra müellif şimdiye kadar ferdin hak ve hürriyetlerinin neden Devletler Hukukunda bir mesele teşkil etmediğini izah ediyor. Buna göre: Devletler Hukukunun esasen yeni bir hukuk dalı oluşu, yalnız bağımsız Devletler arasındaki münasebetleri düzenleyen bir hukuk sayılarak işgal sahasının daraltılması, ve nihayet Devletlerin egemenlik ve bağımsızlık haklarına sınımsız olarak Devletler Hukukunun iç egemenlik sahaslarına nüfuzuna mâni olunması, bu hukuk dalının fertleri ve onların hak ve hürriyetlerini incelemeye mâni olmuştur. Buna rağmen fertlerin durumunu Devletler Hukuku bakımından başka türlü inceleyen ve ferde ve ferdî haklara Devletler Hukukunda geniş bir yer de veren görüşler de olmuştur. Ferdin; hürriyet, masunluk, istediği uyruklığı ve dini seçme, mülkiyet, göçmenlik gibi haklara sahip olması doktrin bakımından kabul edilmiştir. Fakat müsbet hukuk bu rasyonel hukuk ve görüşü takip edememiştir. Binaenaleyh bu haklar fertlere sağlanamamıştır. Hattâ Milletler Cemiyeti rejimi bile, Devletler Hukuku ile ferdî hak ve hürriyetler arasındaki münasebeti pek takdir edememiştir. Hele Faşizm ve Nasyonal Sosyalizm ferdin hak ve hürriyetlerini çok tahdit etmişler ve hattâ onları tehlikeye düşürmüşlerdir. Fakat İkinci Cihan Harbinde, evvelâ Chamberlain'in, sonra, bilhassa Roosevelt'in gayretleri ile ferdî hak ve hürriyetler meselesi canlandırılmıştır. Öyle ki, gerek millî topluluğun, gerekse enternasyonal camianın esas unsuru, her bakımdan hür olması gereken fertler (sahife 98) dir. Nihayet Birleşmiş Milletler andlaşması ile, barış ve güvenliğin köklerinin, daha ziyade, insanların karşılıklı münasebetlerinde ve düşüncelerinde aranması gerektiği takdir edildiğinden, fertlerin ana hak ve hürriyetleri ile daha yakından ilgilenilmiştir. Artık, milletlerarası iş

birliğinin esaslı şartının insan hakları ve ana hürriyetlerine saygıyı geliştirmek olduğu anlaşılmıştır. Bu sebeple, Teşkilât çalışmağa başla-yınca ilk iş olarak bir insan hakları demeci hazırlama işine girişilmiş-tir. Fakat bu iş kolay değildir. Zira, bir defa insan haklarının enternas-yonal hayat bakımından tesbiti için, evvelâ insanın cemiyet, devlet, ve devletler topluluğu içindeki durumunun tâyinine ve bu durum hakkın-daki telâkkilerin birbirleri ile uyusturulmasına bağlıdır. Sonra; yeni beyannameye, ayni zamanda ekonomik hak ve hürriyetlerin de ilâvesi lâzımdır ki, bu da güçtür. Daha sonra muhtelif rejimlerle ferde tanıya-cakları haklar üzerinde birleşmek zordur. Nihayet bu beyannamenin tatbikini temin de güçtür.

Beşinci bölüm ile; harp ve sulh telâkkilerindeki değişmeler dolayı-siyle Devletler Hukukunun gelişmesi bahsine temas ediliyor. Eskiden sulh sadece bir siyasi iş sayılıyordu. Bu sebeple de onunla sadece Dev-letler Hukuku meşgul oluyordu. Halbuki bugün sulh sosyal ve ekono-mik bir kavramdır. Binaenaleyh, sulh ile uğraşan Devletler Hukuku da, icabında bu sahalarda müessir olabilecek bir kudret ve otorite kazan-malıdır. Sulhu bozan âmiller, millî Devlet halinde gruplanmış insanlar arasındaki münasebetlerin bozukluğundan ileri gelmektedir. O halde teşkilâtlı bir sulh kurulması ile meşgul olan Devletler Hukuku, Dev-letleri yalnız egemenliklerinden değil, menfaatlerinden fedakârlık yap-malarını da istiyecektir. Bu zihniyetten mülhem olan Birleşmiş Millet-ler Teşkilâtı, sulhu kurmak ve devam ettirmek için harbe sebebiyet ve-recek âmilleri ortadan kaldıracak tedbirler aramıştır. Bu tedbirlerin en mühimmi olarak da insan hak ve hürriyetlerini her memlekette sağlı-yarak, millî düzenleri birbirine düşman ideolojilerin ve hayat telâkki-lerinin tesirlerinden kurtarmağı ve her faaliyet cephesinde insanlar ve milletler arasında iş birliğini yaratmağı (sahife 115) ileri sürüyor. Zi-ra sulh, artık, her çeşit faaliyetleri ilgilendiren bir bütündür, bir sen-tezdir. Ayrıca, sulh, mekân ve saha itibariyle de bir bütündür. O hal-de artık, hem egemenliklerin eski şekilde devamına, hem de devletlerin birbirine karşı lâkayd kalmalarına imkân yoktur. O halde bu durum, Devletler Hukukunun esaslı prensiplerinde bazı tâdillere yol açar.

Ayrıca, harp kavramında husule gelen yeni telâkkiler de sulh kav-ramı üzerinde tesirler yapar. Harp kavramı üç devde arzeder. Millet-ler Cemiyetinin kuruluşuna kadar olan birinci devrede, harp; meşru, hattâ faydalı sayılmaktadır. Ondak kaçınmak imkânı olmayınca icrası

zapt ve rapt altına alınmıştır. Fakat harp kaidelerine tam riayet edilmemiştir. O halde onu düzenlemek değil bertaraf etmek lâzımdır. İşte Milletler Cemiyeti ile başlayan ikinci devrede harp kavramı böyle değişmiştir. Bunun sonucu olarak da harbi kaldırıcı ve bastırıcı tedbirler alınmıştır. Fakat zihniyetler değişmediği için, müeyyideler konmadığı için harp kaldırılamadı. Fakat bu devrede gayri meşru harpler bulunduğu da tesbit edilmiştir. Birleşmiş Milletler ile başlayan üçüncü safhada, harp, yasak edilmiş bir fiil, cezalandırılması gereken bir suçtur. Caiz ve meşru harp yoktur. Ancak tecavüze uğrıyan bir devletin meşru müdafaa hakkını teşkil eden mukabelesi, bizzat Teşkilâtın saldırana karşı zabıta hakkı vardır. Demek Teşkilât harbi kaldırmıştır. Bu hususta müeyyideler de vardır. Fakat bu müeyyidelerin tatbiki ile harbi kaldırmak için, Güvenlik Konseyindeki beş büyük devletin ittifağı lâzımdır.

Altıncı bölümde ahlâkın Devletler topluluğu üzerindeki tesiri inceleniyor. Burada evvelâ, ahlâk kaidelerine riayetin, herhangi bir cemiyet hayatından ziyade devletler topluluğunda kendini gösterdiği (sahife 137) kaydediliyor. Zira devletler topluluğunda ahlâk kaideleri hukuk kaidelerinin müeyyide noksanı tamamlar. Ahlâk kaidelerine riayet karşılıklı fayda temin eder. Milletlerarası ahlâkın vücut bulmasına engel, devletin mutlak egemenliği kavramıdır. Halbuki ahlâk şuuru olmadıkça, bir hak kaidesi hayata kolayca geçemez. Milletler Cemiyeti böyle gerçek bir ahlâk şuurunun icapları olan doğruluk; itidal, samimiyet, tesanüt gibi duygular yeter derecede gelişmediği için muvafak olamadı. Birleşmiş Milletler Teşkilâtı da muhtelif vesilelerle ahlâkın büyük rolüne işaret etmiştir. Milletlerarası Adalet Divanı statüsü, ahlâkın enternasyonal hayattaki rolüne açıkça işaret ediyor. 1947 yazında İsviçre'de ahlâk seferberliği kongresi toplanmıştır. Maksat bugünkü buhranı bir ahlâk seferberliği ile önlemektir. Filhakika, içtimâî ahlâkın esaslı kaidelerini canlandırmak ve yürürlüğe geçirmek hem millî; hem de enternasyonal barış ve düzen bakımından temel şarttır.

Yedinci bölümde, adalet duygusunun devletler topluluğu düzenindeki tesiri tetkik ediliyor. Devamlı bir hukukî nizam ancak adalet temeline dayanabilir. Fakat adalet kavramını anlamak zordur. Adaletin uygulanması da güçtür. Hele Milletlerarası hayatta.. Zira adalet, ancak hukukî düzenin hüküm sürdüğü bir cemiyette bahis konusu olabilir. Bugün devletler topluluğu bir realitedir. Bir düzeni de olmak lâzım-

dır. Bu düzen ise ancak adalet ile sağlanabilir. Yalnız bu sahada adaleti sağlamak için onu, evvelâ fertler arasında sağlamalıdır. Bunu Birleşmiş Milletler Teşkilâtı da ileri sürüyor. Fertlerin cemiyet hayatı içindeki durumlarını düzelterek her tedbir hem iç, hem de enternasyonal adalet üzerine tesir yapacaktır.

Sekizinci bölümde demokrasi dâvası ele alınmıştır. Kant'ın da ifadesi ile; barışın sağlam teminatı ancak demokraside bulunabilir. Demokrasi, iç hukuk kadar, Devletler Hukukunun da gelişmesine yardım etmiştir. Vatandaşların hukukuna ve hürriyetine saygı gösteren demokrasi diğer devletlerin de meşru haklarına hürmet eder. Demokraside son söz parlâmentonundur. O zaman da harp ilânında şahsî ihtiraslar asgari hadde iner. Rejim meselesinin enternasyonal hayat ve politikada tesiri mühimdir. Bu sebeple Atlantik Demeci rejim meselesini ele almıştı. Fakat, faşizm ve nazizm yıkıldığı halde rejim meselesi halledilmiş değildir. Bugün de Anglo - Sakson grubu ile Rusya arasında bir rejim mücadelesi vardır. Bu hal Devletler Hukukunu yakından ilgilendirir.

Dokuzuncu bölümde diplomasi ile Devletler Hukukuna karşılıklı tesirleri inceleniyor. Diplomasi, bir mânası ile de enternasyonal münasebetlerin tanzim ve idaresidir. Devletler Hukuku da devletlerarası münasebetleri hukukî esaslara göre düzenleme hedefini güder. Diplomasi beşerî münasebetlere yalnız kuvvetin hükmettiği zamanlarda, kendi kombinezonları ile, bu münasebetleri bir dereceye kadar barış içinde düzenleme imkânını sağlamıştır. Bu bakımdan sulha hizmet etmiştir. Diplomasi XV. inci asırdan itibaren yeni bir safhaya girmiştir. Artık daimî elçilikler vardır. Diplomasi de devamlı bir şekil almıştır. Ayrıca hükümdarlar devlet sayıldığından, elçiler de hükümdarları temsil ettiklerinden ve bütün Devlet münasebetleri saraylar muhitinde döndüğünden, diplomasi, her türlü insanî ve ahlâkî endişeler dışında, yalnız entrika ve kombinezona dayanan bir müessese olmuştur. (Makyavelizm). Fakat devlet ve millet kavramında bir değişiklik olunca diplomasi de, artık hükümdarın şahsî fikir ve ihtiraslarından değil, bütün iç ve dış siyasetle ilgili fikirlerden direktif almıştır. Ekonomik münasebetlerin artması ile devletler arasında karşılıklı bağıllık yerleşmiştir. Her devlet kendi menfaatini devletler camiasının umumî menfaatinde aramağa başlamıştır. Diplomasi de umumî menfaatler mücadelesinde, başkalarının zararına arslan payını almak yolundaki eski gayesinden oldukça

ayrılmıştır. Diploması artık, yalnız, zekânın, dirayetin, entrika ve kurnazlığın sanatı olmaktan çıkmıştır. Ulaştırma ve haberleşme vasıtalarının gelişmesi de, diplomatların işini hafifletmiş gibi gözükmele beraber, onlara yeni mesuliyetler yüklemiştir. Artık diplomatlara, buldukları memleketin ekonomik ve sosyal durumlarını anlamak vazifesi düşmektedir.

Onuncu bölümde teşkilâtlı ve devamlı bir barışın şartları inceleniyor. İnsanlar hâlâ eski telâkkilerinde ısrar ettiklerinden içine düşmüş olan buhrana çare bulunmuyor. Fakat, harbin aldığı müthiş tahripkâr mahiyet, artık harbin millî siyaset aleti olarak kullanılmasını önüyor. Fakat sadece barış arzusu bırakılması lâzımdır. Eski metodlar dediğimiz: devletlerin şahsî takdirleri, siyasî müvazene esası, ihtiras ve kuvvet politikasıdır. Halbuki barış iki esasa dayanmaktadır. Barışın, o insan topluluğunun, hiç olmazsa çoğunluğunun isteklerine uygun düşmesi suretiyle, devamını kendi kendine sağlayabilmesi; barışa yapılacak tecavüzü önleyebilecek ve kanun mahiyetinde sayılacak müşterek bir otoritenin kurulması.. Anglo - Saksonlar barışın teessüsü şartlarını şöyle tesbit etmişlerdir:

a — Bütün dünya milletlerinin, gerek maddî gerek manevî sebepler dolayısıyla, kuvvet kullanmaktan vaz geçmeleri;

b — Barışı tehdit eden veya edecek olan milletlerin silâhsızlandırılması;

c — Geniş ve daimi bir emniyet sistemi kurulması;

ç — Buralardan ve enternasyonal güvenlik sağlandıktan sonra umumî silâhsızlanmanın gerçekleştirilmesi.

Bu esaslar Atlantik demecinden, Birleşmiş Milletler Teşkilâtı antlaşmasına da geçmiştir.

On birinci bölümde, Birleşmiş Milletler Teşkilâtı ve Devletler Hukuku münasebetleri bahis konusu ediliyor. Teşkilât doktrin ve tatbikat bakımından Devletler Hukukuna tesirler yapmıştır.

Doktrin bakımından: Antlaşmanın esasları, Devletler Hukukunun kaynağını teşkil etmektedir. Antlaşmanın müeyyidelere ait hükümleri ile Devletler Hukuku müeyyideli bir hukuk olmuştur. Genel Kurul Devletler Hukukunun tedricî gelişmesi ve tedvinini teşvik vazifesini almıştır ki, bu bir nevi devletlerarası teşri faaliyeti olacaktır.

Tatbikat bakımından: Teşkilât Devletler Hukukunun tatbikini temin bakımından ümitsiz bir vaziyet arz etmektedir. Teşkilât egemen-

liklerinden bir dereceye kadar fedakârlık yapmak suretiyle devletler topluluğuna bir hukukî düzen verilmesini istiyor. Fakat bunu tatbikat sahasına çıkaramamaktadır. Çünkü bu hususta görüş ve düşünüş birliği tesis edememiştir. Teşkilâtın bu vazifesini yapabilmesi için beş büyüğün anlaşması lâzımdır. Halbuki veto müessesesi anlaşma olmadığını göstermektedir. Bu hal ve küçük devletlerin de millî yetki sahası denen sahada sahip oldukları bir nevi veto, teşkilâtı zayıflatmaktadır.

Hülâsa, teşkilât, amaç ve prensipler bakımından, Devletler hukukunun gelişmesini hızlandıracak mahiyettedir. Fakat Teşkilât mekanizmasının kuruluş ve işleyişi buna pek imkân bırakmıyor.

On ikinci bölümde Devletler Hukukunda yeni gelişmelerin mahiyeti ve istikameti tetkik ediliyor.

Devletler bazı ideolojik ve psikolojik sebeplerle, enternasyonal düzenin mahiyeti ve şartları hakkında uyuşmıyorlar. Her biri, kendi hususî görüş ve telâkkisini muhafaza ediyor. Diğer taraftan ise; fennin, sanayiın enternasyonal hayatın inkişafı sonucu, dünya tek bir dünya haline gelmiştir. Bu muazzam birliğe yeni bir düzen lâzımdır. Hele atom bombası, bu muazzam birlik içinde, insanların ve milletlerin kader ortaklığını, her âmilden fazla ortaya koymuştur. Nitekim bu yüzden, Amerika, atom enerjisinin kontrolü için bir müessese projesi vermiştir. Bu kabul edilse, mahdut sahada bile olsa, bu müessese cihanşümul bir üstün otorite olarak teessüs edecek ve yeni düzenin tanzimine bir başlangıç teşkil edecektir. Fakat Rusya, böyle bir otoritenin kendi işlerine karışmasına rıza göstermiyor. O halde yeni dünya düzeni ve Devletler Hukuku hangi istikamette gelişecektir?

Yeni dünya düzenini; devletler arasında adil bir menfaat müvazenesi sağlıyan, ve çokluğun iradesini kanun halinde kabul edip tatbik etmek iktidarında olan bir teşkilât kurabilir. Böyle bir teşkilât kurabilmek için de, devletler arasında bu düzen ve teşkilâtın ana prensipleri üzerinde, önceden, samimî ve açık bir anlaşma olmalıdır. Milletler Cemiyeti ve Birleşmiş Milletler Teşkilâtı kurulurken bu şarta riayet edilmemiştir.

O halde daha kestirme yoldan giderek bir dünya devleti veya hükümeti kurarak düzen işini halletmeli, deniyor. Böyle bir teklif, nazârî bakımdan, taraftan bulmuştur. Taraftarlar, devletlerin egemenliklerinden fedakârlıklar yaparak, federal veya diğer bir şekilde bir dünya devleti kurulmasını istiyorlar, harbin ancak bu suretle kalkacağını söy-

luyorlar. Amerika Birleşik Devletlerinin tarihinin ve bünyesinin Federal dünya devleti kurulması bakımından bir örnek olacağını kaydediyorlar. Fakat, şimdi, müstakil hâkimiyetlerin cihanşümül olacağını kaydediyorlar. Fakat, şimdi, müstakil hâkimiyetlerin cihanşümül bir otorite içinde eriyerek bir tek hâkimiyet haline girmedi şeklinde olacak olan dünya devleti nasıl kurulacaktır?

1 — Büyük bir devletin zor ile diğer devletlerin hâkimiyetlerine son vermesi suretiyle.. Fakat o zaman, diğer devletler kalksa bile, milletler ve milletlerarasındaki ekonomik ve ideolojik ihtilâflar kalkmayacaktır. Artık cebir ve kuvvetle kurulan bu nizamın, gene cebir ve kuvvetle idamesi mevcut olacaktır.

2 — Devletlerin ve milletlerin kendi rızaları ile; birleşmeleri ve kendi üzerlerinde hâkim bir otorite olan bir üstün - devlet kurmak suretiyle.. Fakat devletlerin egemenliklerinden vazgeçmeleri mümkün olmamaktadır.

Bu konuda Amerikanın örneği de ileri sürülemez. Yani dünyanın hayat şartlarında birleştirici unsurlar, ayırıcı unsurlara daha galip olduğundan orada birleşme mümkün olmuştur. Avrupa'da ise; din, siyaset, milliyet ve sınıf ihtilâfları pek çoktur.

Sonra, dünya devletinde, iktidar bir merkezde toplanacaktır, räkipsiz ve muhalefetsiz kalacaktır. Bu ise diktatörlüğe yol açmaz mı?

Sonra, dünya devleti kurulsun bile, milletler, daha uzun müddet aralarındaki ihtilâfları muhafaza edeceklerinden, bu ihtilâfların patlak verdiği yerlerde dünya devleti silâh kullanacaktır. O zaman dünya devleti kuvvetini nasıl kullanacak, menfaat aykırılıklarını hangi esaslara göre önliyecek?

Bu sualler cevapsız kaldıkça; devletler; dünya devletine razı olmayacaklardır.

Hülâsa; dünya hükümetinin kurulabilmesi için gerekli olan madî ve manevî şartlar, bugün yoktur.

On üçüncü bölümde; Devletler topluluğunun bugünkü siyasî durumu bahis konusu ediliyor. Tek dünya, tek düzen meselesinin anlaşılabilmesi için bu siyasî durumu incelemek lâzımdır. O yarınkının tasavvurunu da bir hareket noktası olabilir.

Bugün devletler topluluğu hayatı, devletlerin anlaşması esasına dayanmıştır. Bu anlaşma ise; filiyatta; Amerika ile Rusya arasındaki anlaşmayı ifade eder. Anlaşmazlık da keza, ikisi arasındakiini anlatır.

1941 Eylülünde Amerika, Rusya'yı kaba ve sert bir diktatörlük saymakla beraber Rus Diktatörlüğünün, başka milletlerin emniyeti bakımından Alman Diktatörlüğünden daha az tehlikeli telâkki ediyordu. 1947 sonlarında ise; aynı Amerika. Sovyet Rusya'ya ait kanaatlerini bir hayli değiştirmiştir. Onu; medeniyetin beşiğini tehdit eden, hürriyet, adalet ve insan şerefi prensiplerini çiğniyen, otoriter devlet istibdadını yaymak istiyen bir varlık olarak görmektedir. Vakıa eskiden de, ikisi arasındaki münasebetler çok samimî olmamıştı fakat Almanyanı ve Japonyayı yenmek için Rusyayı memnun etmek gerektiğinden ona tavizler verilmişti. Almanya ve Japonya yenildikten sonra ikisi arasındaki münasebetler hakikî çehresiyle görülmeğe başladı. Rusya, komünizmin mistiğine dayanarak garbe doğru yayılma politikasını güttü. Amerikan politikasını emperyalizmin ve kapitalizmin hizmetkârı olarak gösteriyor ve Amerikan tefekkür tarzını ve metodlarını istihkar ediyordu. Ayrıca, devamlı barış düzeninin kurulması içinde Rusya hep, obstrüksiyon metodları takip ediyordu sonra, Rusya Amerika'nın karşısında, Çinde de Rusya, Çini komünizm yolu ile kendi nüfuz sahasına almak istiyor; işte bütün bunlar, Amerikada, "Truman Doktrini" denen yeni politikaya yok açtı yani Amerika, hem içişlerinde, hem de dış münasebetlerinde komünizmin ve Sovyet Rusyanın bu yayılma politikasını önlemeğe kalktı. Bu hal bütün dünya politikasına tesir etti. Ve muvazene siyaseti yeniden canlandı bir tarafta Truman Doktrini, Marshall Plânı, komünizme karşı henüz mukavemetlerini kaybetmemiş milletlere kalkınma imkânlarını vererek demokrasi dünyasını ayakta tutmağa uğraşiyor. Diğer taraftan Rusya, Kominform hareketleriyle, Balkanlarda ve Orta Avrupa'daki komünist veya komünizan devletleri siyasî bir birlik halinde topluyor. İşte bu hasmane münasebetlerin istikbaldeki gelişme şekli, Devletler topluluğunun kaderi ve düzeni meselesini de halledecektir.

14 üncü bölümde Devletler Hukukunun oluş halinde bir dünyanın hukuku olduğu tesbit ediliyor, şimdiye kadar yapılan incelemeler, enternasyonal camianın, maddî hayat şartları ve manevî hayat kıymetleri bakımından bir oluş devresi içinde bulunduğu kanaatini vermektedir. O halde, Devletler Hukukunun gerçek durumunu, bu hayatın tebellür etmesinden sonra anliyoruz.

Burada, Sayın müellif, Devletler Hukukunun da nihayet ferdlerin adalet ve hak şuurlarına dayandığını işaret ederek bunun da bir seviye

meselesi olduğunu binaenaleyh, evvelâ insanlar arasında bu seviyenin temini gerektiğini kaydediyor. Bu hususta Unesco'ya kadar gelen faaliyetler anlatılıyor. Zira, bu faaliyetler neticesinde elde edilecek ilim ve fen birliği ile, dünya, oluş devresini kararlı ve düzenli bir hale kalbedebilecektir. Yani maddî hayat şartları bakımından tek dünyaya ulaşılabilecektir. Fakat aynı zamanda, insanların, bilhassa ruh haletlerini değiştirmek lâzımdır. Bunun için de, evvelâ, insanların vicdanlarında; insandan insana, milletten millete olan münasebetler hakkında yeni kıymetler aşılacak lâzımdır. Fakat buna varmak pek kolay değildir. Zira, Unesco; milletlerin değişik kültür ve eğitim sistemlerinin muhafazasını da derpiş etmektedir. Değişik kültür ve eğitim sistemleri, değişik ruh haletleri doğurur o halde, enternasyonal barış ve düzenin muhtaç olduğu yeni zihniyet nasıl meydana gelebilir? Fakat barış ve düzen için manevî unsurların; uçak süratine, radyo ve televizyon hari-kalarına, atom kudretine lâyük ve uygun bir hayat şekli yaratacak tarzda yeniden kıymenlendirilmesi de bir zarurettir. Böyle bir istihale olduktan sonra Devletler Hukuku da, bu yeni kıymetlere uymak zorunda kalacaktır.

Son bölümde; Devletler Hukukunun, enternasyonal camianın kanunu olması zarureti izah ediliyor ve bu hukukun ancak, bu şekilde gelişmesini tamamlayacağı beyan ediliyor. Zira, hak, bir müeyyideye kavuşarak kanun kuvvetini kazanmadıkça düzenleyici rolünü oynayamaz. İster Devletler Hukukundaki gelişmeler, bu hukukun da bir müeyyideye kavuşarak bir kanun mahiyetini ve otoritesini kazanmasını gerektirecek bir istikamet almalıdır.

Bundan sonra, Sayın Profesör Alsan, Devletler Hukukunu bir müeyyideye kavuşturma hareketlerini izah ediyor. Buna göre; Birleşmiş Milletler Teşkilâtı, barışı korumak için, alabileceği tedbirlerin en sonunda, âza devletlerden alınacak silâhlı kuvvetlerin kullanılmasını dahi temin etmiştir. Eğer bu husus, filiyatta da sağlanabilirse, Devletler Hukuku tam ve müsbet bir hukuk olarak, kanun otoritesini kazanmış olacaktır.

Bundan sonra, Devletler Hukukuna kanun mahiyetini verecek diğer bir şarta geliniyor. Bu da; Devletler Hukuku kaidelerine aykırı hareket edenlerin, sorumlularının derecelerine göre, cezalandırılmasının teminidir. Bu hususta geçen, Devletlerarası Ceza Hukukunun tedvini ve uygulanması hareketi anlatılıyor ve nihayet Ağustos 1945 de kurulan

Milletlerarası Askerî Mahkeme izah ediliyor. Bunun statüsüne göre mahkemenin adlî vazifesine giren ve işliyenlerin şahsen mesuliyetlerini gerektiren suçlar: a) Barışa karşı suçlar, b) Harp suçları, c) İnsanlığa karşı suçlar diye tasnif edilmiştir. Statü, Devletler Hukukunun Ceza Hukuku kısmında yeni bir gelişmeye yol açmıştır. Hattâ, Nurenberg Mahkemesi, "Kanunsuz cürüm ve ceza olmaz" prensibini dahi tâdil ederek insanlığa karşı işlendiğine şüphe olmıyan suçları cezalandırmıştı. Birleşmiş Milletler bu yeni gelişmeleri tasvip ederek yeni tedvin edilecek Devletlerarası Ceza Hukukuna mesnet teşkil etmesini istemiştir.

Hülâsa; Devletler Hukuku, gerek müeyyidesi bakımından mazhar olduğu gelişmeler, ve gerekse bu hukuka aykırı hareket edenlerin cezalandırılması noktasında beliren yeni telâkkiler dolayısıyla Devletler topluluğunun kanunu olmak yolunda ilerlemektedir. (Sahife: 335) Enternasyonal bir zabita ile enternasyonal bir Ceza Hukuku, Devletler Hukukunu tamamladığı zamandır ki Devletler topluluğu bir gerçek hukukî düzene sahip olacaktır. Bu pek kolay olamaz fakat, adalete ve hakka dayanak teşkil eden bir kanunun, nihayet, Devletler topluluğuna, yani bütün insanlık camiasına da bir gün hâkim olacağına inanabiliriz. (Sahife: 336).

Doçent: *Bahri SAVCI*

"Ämme Hukukumuzda İkinci Meşrutiyet Devri" G. Okandan. İstanbul Üniversitesi Ämme Hukuku Profesörü. İstanbul Üniversitesi Yayınlarından. İstanbul 1947. Sahife 184.

İstanbul Üniversitesi Ämme Hukuku Profesörü Sayın Recai G. Okandan bir sıra güden sistemli çalışmalarının mahsüllerinden olmak üzere bu eseri yayınlamıştır. İstanbul Üniversitesi yayınlarından 326. incisini Hukuk Fakültesi yayınlarından 71 numarayı alan bu eser, doktora ihtisas kurları serisinden 10 uncuyu teşkil etmektedir. Bu rakamlar, İstanbul Hukuk Fakültesi neşriyatının nasıl bir kemmiyet yüksekliğine kavuşma yolunda olduğunu göstermektedir. Bu sayı yüksekliğine ulaşmada, muhterem genç profesörün geniş ölçüde payı vardır. Ayrıca, bu neşriyatın, keyfiyet bakımından da zenginleşmesine müessir olmuştur.

Eser, daha evvel yayınlanıp Tanzimat ve Birinci Meşrutiyet devirleri hakkındaki incelemeleri ihtiva eden diğer bir eserin devamı mahiyetindedir. Zira kitabın konusunu teşkil eden İkinci Meşrutiyet, Tanzimat ve onu takip eden Birinci Meşrutiyet devirlerinde kendini gösteren bir gelişimin sonucudur.

Eser dört bölümdür: Birinci bölümde İkinci Meşrutiyet devrini yaratan hâdiseler, âmiler, sebepler ve bunların neticesi meşruti idarenin teessüsü anlatılmaktadır. İkinci bölüm, ilk Kanunu Esasinin 1325 deki icaplara göre değiştirilmesini ve bu değişme neticesi devletin dayandığı ana prensiplerin mahiyetini incelemeğe ayrılmıştır Üçüncü bölüm, bütün bu değişiklikler sonucu yerleşen meşruti idarenin geçirdiği seyri 1325 prensiplerinin işleyiş tarzını izaha hasredilmiştir. Son bölümde, devrin karakteristik vasıfları meydana çıkarılmaktadır.

Buna göre, biz de eserin mahiyeti, değeri hakkında şu mütalâalara varıyoruz ve bize ilham ettiği kanaatları şöyle ifade ediyoruz:

1 — Eser, yakın tarihimizi, bir siyasî tarihçi, bir sosyolok hukukçu gözü ile inceliyor. Yani bir bakımdan, siyasî vukuat kombinezonlarının nakli yapılırken, bir bakımdan da bu vukuatın âmilleri, siyasî ta-

rih akışının dayandığı sosyal oluşlar ve nihayet, her safhanın kendi arkasından getirdiği neticelerin tahlili yapılıyor, sonra, memleketimizin âmme hukuku tarihinin oluşu ve Devlet teşkilâtımızın modern hukuk telâkkilerine doğru ulaşma hamlelerinin inkişaf safhaları, aynı zamanda, bu devrede zihinlerde hasıl olan temayül, telâkki, zihniyet değişiklikleri işaret ediliyor.

2 — Bir hukukçu görüşü ile, siyasi teşkilâtımızın vaktiyle dayandığı esasların ve temellerin mahiyeti tahlil ediliyor, karakteristiği meydana çıkarılıyor. Bu suretle, parlâmentarizmin klâsik mânası müvacehesinde, eski teşkilâtımızın arzettiği durumu, hakkı ile kavramak mümkün oluyor. Eser ikinci Meşrutiyetin icra ve teşri organlarının karşılıklı münasebetlerini, bu teşkilât içinde millî irade ve hâkimiyet prensiplerinin ne derece gerçekleştiğini, izah ediyor.

3 — Bir hukukçu görüşü ile yapılan bu insanın malzemesi sadece kanun metinlerinden değil, bu metinleri de aydınlatan diğer vesikalardan da istihraç edilmiştir. Bu arada Hüseyin Cahit Beyin Meşrutiyet hatıraları ile, Talât Paşa kitabı, bilhassa müelliğin hükümler verme safhasında geniş ölçüde kullanılmıştır. Fakat, gerek bu hatırat, gerek kitap, İttihat ve Terakki politikasının, nihayet o işlerin içine karışmış bir partili zaviyesinden nakil ve izahıdır. Hüseyin Cahit Bey, bu politikayı tenkit ettiği zamanlar, belki hissî bir feveran ile, medih ettiği zamanlar da, gene hissî bir sempati ile hareket etmektedir. Binaenaleyh, Hüseyin Cahit Beyin verdiği hükümlerin, başka vesikalarla, başka hüküm ve tefsirlerle de kontrolü lâzımdır. Ancak böyle bir kontrolden geçerek objektif sıhhati tesbit edildikten sonradır ki onu, vereceğimiz hüküm ve kararlara dayanarak yapmamız ve onun hükümlerine iştirâk etmemiz mümkün olur. Fakat çok yakın bir maziye taallük etmesine rağmen, bu devrin muhasebesini tam bir objektiflik ile yapmamıza yarıyacak, muhtelif hükümleri kontrol etmemize imkân verecek vesikalar ve tahliller yoktur. Bu suretle, başka türlü hareket etmeğe de pek imkân yoktur. Biz, bu eseri, bu husustaki tahlillere kuvvetli bir giriş sayıyoruz.

4 — Ayrıca, sayın profesörün, bazan günlük gazetelerde çıkan yazılara ve bunlar içindeki vesikalara dayandığını görüyoruz. Bu vesikalara bir diyecek olamaz. Lâkin bu gazete yazılarına gelince, bunlar, birer ilmi tetkik olmaktan, şüphesiz, uzaktırlar. Bunlar, ilmin, bir

meseleyi aydınlatmak ve bu mesele hakkında objektif mütalâa ve görüşlere varmak gayreti ile ortaya koyduğu çalışma mahsülleri değildir, ancak, gazete okuyucusuna, şöyle bir bilgi vermek için kaleme alınmış yazılardır. Bunlar, ilmi teccüssü ve tatmin edilme iştihakına cevap verme maksadı gütmaz. Binaenaleyh, ilmi teccüssün ve tatmin edilme iştihakının gerektirdiği arama usullerine ve işleniş tarzına tâbi olmak lüzumunu duymaz. Bunlar, daha ziyade, gazete okuyucusunun basit teccüssüne hitap eden yazılardır. Bu itibarla da, iyi bir üslûp ile, hâdiseleri tatlı tatlı nakletmekten daha fazla bir ciddi endişeye sahip değildir. Mamafih şunu itirafa mecburuz ki, sayın müellif, daima bu yazıların sadece rivayeti nakletmekle kalmayıp sahilliğe doğru gittiği yerlerine dayanma gayreti göstermektedir.

Halil Menteşe gibi bir siyasi şahsiyetin gazetede çıkan hatıralarına da esefle söyliyelim, pek sarılmağa imkân yoktur. Zira bu hatıralar, ne tarih sırası ile günlük vukuatı zapteden bir ruzname şeklidir; ne de, el altında tutulan vesika ve zabıtlara dayanarak maziyi sıhhatle ihya edercesine kaleme alınan nakil ve izahlardır. Bunlar Rahmetli hatıra sahibinin, daha ziyade hafıza imkânlarına dayanarak yaptığı nakil ve izahlardır. Hatıraların taallûk ettiği devre ile, yayımlandığı 1946 arasındaki zaman, rahmetli hatıra sahibinin bütün muhteremliğine rağmen bizi bu yazılar karşısında, düşündürmelidir.

5 — Eserin üslûbundaki ağırlığın, tatbik edilen akıcı ve çok mantıklı tahkiye ve inşa tarzının müsbet kıymetlerini zayıflattığını itirafa mecburuz. Bir misal olarak şunu zikredebiliriz: 51. nci sahifenin ilk paragrafını, hemen, hemen anlamak mümkün değildir. Son bölümün 10 numaralı bendinin, bilhassa baş taraflarında ifade edilmek istenen fikri meydana çıkarmak da sırf üslûp ve cümle tarzındaki ağırlık dolayısıyla, çok güçtür.

6 — İkinci Meşrutiyet devri de dahî, âmme hukukumuzun geçirdiği merhaleleri ve akışı kavramak isteyenler, birinci kitap ile birlikte, bu eserden katiyen vazgeçemezler. Ayrıca, gerek müellifin bundan sonra yapacağını beklediğimiz izahlarla, gerekse, şahsî tetkikleri ile İkinci Meşrutiyetten sonra gelen safhalarda âmme hukukumuzun gelişmesini öğrenmek isteyecekler de bu esere muhakkak muhtaçtır. Eser, bu zaruriliğini, ihtiva ettiği öğretici vasıfları ve sentez ve tefsir hamlesi ile kazanmıştır.

7 — Sayın müellifin izahları, ve bilhassa hususî bir dikkat ile verdiği bol ve mufassal referanslar, bize, İkinci Meşrutiyet parlâmentosunun, aynı zamanda, kültürlü ve ilmi seviyesi yüksek hukukçulara da sahip olarak çalıştığını göstermektedir.

Şimdi, eserin muhtevasında nelerin mevcut olduğunu hülâsa edelim. Bu suretle, okuyucularımıza, sadece bir takdim yapmakla kalmıyacağız, onları eserle geniş ölçüde temas ettirerek, bizzat bu muhtevayı tetkike sevkedeceğiz.

Birinci bölüm: İkinci Meşrutiyeti doğuran sebepler ve meşrutiyet rejiminin teessüsü serlevhasını taşıyor. Bunun da ilk başlığı İkinci Meşrutiyetin âmiller ve ilânıdır. Burada evvelâ, istibdat rejimi, ve bunun doğurduğu reaksiyonlar anlatılıyor. Abdülhamit II, evvelâ, rejim hakkında memnuniyet göstermişti. Fakat kısa zamanda, Kanunu Esasiyi ve meşruiyeti bertaraf ederek tek iradesinin mutlak hâkimiyetini kurmuştur. Fakat bu hal, fikirleri öldürememiştir. Bilâkis, mutlâkiyete karşı muhalefet artmıştır. Hattâ, Askerî Tıbbiye talebelerinin bazıları tarafından Abdülhamid II nin idare tarzına karşı, 1308 (1892) de "İttihat ve Terakki" adı altında, gizli bir cemiyetin teessüsü bile tahakkuk ettirilmiştir. Yurdseverler, memleket iç ve dışında faaliyete geçmiştir. (İçerde Ahrarı Osmaniye, dışarda, Jön Türkler) Ayrıca, hükümdar baskısını arttırdıkça, memleket içinde bir çok muhalefet cemiyetleri kurulmuştur. İttihat ve Terakki de Rumelinde, Tâlat Beyin ve arkadaşlarının gayreti ile gelişmiştir.

Memleket dışındaki muhtelif cemiyetler de 1907 de, genel bir kongre akdetmişler ve meşrutiyetin ilânı hususunda bir beyanname yayınlamışlardır. Memleketin içinde ve dışında karşılaştığı çetin muhalefet, hükümdarı düşündürmüştür. 1324 Haziran sonlarına doğru, Kâmil ve Sait Paşalardan ne şekilde hareket edilmesi gerektiği hakkında bir mazbata yazmalarını istemiştir. Bu mazbata Padişaha verilmiştir.

İttihat ve Terakkinin Selânik merkezi 9/Temmuz/1224 (22/Temmuz/1908) de, Abdülhamid II ye bir telgraf çekiyor, Kanunu Esasinin tatbik mevkiine konulmasını, pazar gününe kadar Meclisi Mebusanın açılmasına ferman buyurulmasını istiyor. Rumelinin her tarafından da telgraflar geliyor. Hükümdar, Sait ve Kâmil Paşalarla istişareden sonra, daha mülayim olan Sait Paşa'yı yedinci defa olmak üzere sadarete getiriyor. Ona, diğer kabine arkadaşlarını serbestçe seçme hakkını veriyor, vazifesine karışmıyacağını vâdediyor. Kabine, gelen telgraflara

cevaplar gecikirse Veliahde biat olunacağını, askerî kuvvetlerin, hükümet merkezine yürüyeceklerini derpiş ederek bu durumu bertaraf etmek ve yabancı devletlerin müdahalesine meydan vermemek için Milletvekilleri Meclisinin açılmasını zarurî gören bir mazbata yapıp hükümdara veriyor. Padişah bunu tasvip ediyor. Bu suretle, ordunun müzaharetine mazhar olan İttihat ve Terakki Cemiyetinin Selânik ve Manastır merkezlerinin teşebbüsleriyle 10/Temmuz/1324 (23/ Temmuz/1908) de Meşrutiyet yeniden ilân ediliyor. 1876 Kanunu Esasisi yeniden yürürlüğe giriyor.

Bu hal herkesi şaşırtmıştır. Hattâ, herkes sinmiştir. Bir otorite buhranı da doğmuştur. Zira İttihat ve Terakki mensupları, mesuliyeti yüklenmek için gerekli tedbirleri almamışlardır. Esasen memleket bunu hazmedemezdi. Bu sebeple yeni Meşrutiyet sisteminin icaplarını yerine getirmek imkânı hasıl olamamıştı. Şaşkınlığını gittikçe kaybeden halk, karşısında bir otorite de göremediğinden, taleplerini gittikçe artırıyordu. Bu hal hükümdarı endişeye düşürdü, daha esaslı teminat vermek lüzumunu duydu. Hemen seçime başlanacağını, Anayasanın harfi harfine tatbik edileceğini, Kasım başında Meclisin açılacağını, temin eylemiş, "sıfatı tabiiyet ve sadakate yakışmayan her türlü metalip ve harekâttan tevakki olunması" nı bildirmişti. Fakat durum düzelmedi. Bunun üzerine hükümdar, millete daha fazla teminat vermiştir. Hafiyeliğin ilgası, sansürün kaldırılması, Kanunu Esasi ve Mebusan Meclislerinin her sene içtimalı hakkındaki beyanları teyid etmiştir. Fakat durum gene düzelmedi. Zira müstebit hükümdarın muhafazakâr ruhu ve eski rejime bağlılığı devam ediyordu. Hükümet ve idarede gene eski rical yer almıştı. Vadine rağmen, hükümet işlerini, gene, mutlak şekilde, kendisi görmeğe kalkmıştı.

Bu suretle, sayın profesör, hükümdarın Kanunu Esasiye muhalefetini inceliyor. Buna göre; Sait Paşa, muktedir kimselerden mürekkep bir kabine düşünüyordu. İttihat ve Terakki de, Harbiye ve Bahriye Nazırlarının Sardîâzam tarafından tâyinini istiyordu. Hükümdar ise, vükelânın âzil ve nasbının kendi salâhiyetlerinden olduğunu söylüyen hükme dayanarak, buralara kendi adamlarını tâyin etti. Fakat bu kabine de Meşrutiyet ile ilgili olmıyan kimselerden mürekkepti. Bu sebeple tutmadı. Hükümdar, Bahriye ve Harbiye Nazırlarını değiştirdi, fakat, gene kendi adamlarını getirdi. Sait Paşa bu hiyle karşısında istifata etti. Bunun üzerine hükümdar yeni Sadriâzam Kâmil Paşa'ya, bu

nazırları seçme hakkını tanıdı. Bu hali beğenmedi. Fakat, kabinenin İttihat ve Terakkinin direktiflerine uymasına rağmen, hükümet, gene, eski rejim adamlarından mürekkepti.

Evet, Monarşik istibdat ortadan kalkmıştı. Fakat, siyasî nizam ve Devlet otoritesi kurulamamıştı. İstibdat devrinin şahısları, Meşrutiyeti mümkün kılanlar aleyhine mücadeleye girmişti. Seçim mücadelesinde, İttihat ve Terakki kazandı ve ona dayanan Milletvekilleri Meclisi açıldı (4 Aralık 1908). Hükümdar nutku hümayûnunda, ilk Kanunu Esasinin tatbikinde müşkülâta rastlandığından o zamanki ricalin gördüğü lüzum üzerine, Meclisin muvakkaten tatil edildiğini, şimdi halkın seviyesinin yükselmesi dolayısıyla, Kanunu Esasinin yeniden ilân edildiğini, Mebusan Meclisinin yeniden içtimaa çağırıldığını bevan etmiştir. Ayrıca, memleketin Kanunu Esasi ile idaresi hakkındaki kat'î ve değişmez azmini belirtmiştir. Meclis Başkanı Ahmet Rıza Bey, Meclis âzalarına karşı yaptığı hitabede, "hâkimiyeti milliyenin teessüsüne çalışmak, hükümetin kuvayı icraiyesini tezvide hizmet etmek, millî hâkimiyetin tatiline sebep olan hatalardan içtinab etmek şeklinde, Meclisin vazifesini işaret etmiştir. Ayrıca, yeni rejimin esasları hakkında Padişaha ihtarda bulunmuştur. Hükümdarın açış nutkuna verilen cevapta: hâkimiyetin hükümdardan millete intikal ettiği, millî hâkimiyetin kuvvetlendirilmesine çalışılacağı, Kanunu Esasinin tatbiki hakkındaki umumî azmin sarsılmıyacağı teyid edilmistir. Hükümdar durumun nezaketini anladığından Yıldız'da verdiği bir ziyafette, Kanunu Esasiye verdiği önemi belirterek milletvekillerinin emniyetini kazanmıştır.

Kâmil Paşa, Devlet işlerini gene şahsen takibe başlamıştır. Meşrutiyet lehine hiç bir esaslı faaliyet gösterememiştir. İttihat ve Terakkinin dayandığı orduyu siyaset dışı tutmak istemiştir. Bu işi yapmak istemiyen Harbiye Nazırı Ali Rıza Paşayı uzaklaştırıp, Nazım Paşayı, hiç kimseye sormadan, iktidara getirmiştir. Meşrutî idareyi muhafaza için getirilmiş Avcı taburlarını da İstanbul'dan uzaklaştırmak istemiştir. Bahriye ve Millî Eğitim Bakanlarını da kimseye söylemeden değiştirmiştir. Bu; millî hâkimiyete aykırı sayılmıştır. Ve istizahta bulunulmuştur. Sadrâzam, istizah gününü tâlik ve bunda ısrar etmiştir. Bu hal, kendisi hakkında ademi itimad tahririnin kabulüne yol açmıştır. Hüseyin Hilmi Paşa, iktidar mevkiini muhafaza edebilmenin ve her şeyde son sözü söyleme imkânının ancak Milletvekilleri Meclisinin güven oyuna bağlı bir keyfiyet olduğunu işaret ederek Sadarete geldi.

Fakat ortada, müstebit idarenin taraftarları da vardı. Bunlar en-dişeye düşmüşlerdi. Bu yeni siyasi nizamı kaldırmak istiyorlardı. Parti mücadeleleri, mürakabesiz neşriyat, hükümet otoritesini yok etmişti. Meşrutiyet aleyhdarları bundan faydalanmağı düşündüler. Bu maksatla, "şeriat" silâhına sarıldılar. Şeriatın ortadan kalktığına, iktidarda bulunanlarla, ordunun ileri gelen şahsiyetlerinin din hükümlerine uymadıklarını propaganda etmişlerdir. Bu menfi propaganda, hattâ, Avacı taburlarına bile tesir etmiştir. Nihayet, 31/Mart/1325 (13/Nisan/1909) da, menfi fikirlerle aşılannmış bulunan İstanbul'daki askeri birlikler ayaklanmış, ve gûya, "şeriatin tatbiki" prensibi etrafında toplanan mürteciler, meşrutiyetin iadesini mümkün kılan şahıslar aleyhine, isteklerde bulunmuşlardır: Sadriâzam, Harbiye Nazırları ile, Ahmet Rıza Bey çekilmeli, Kâmil Paşa Sadarete, Nâzım Paşa Harbiye Nazırlığına gelmeli idi. Hareket başarı kazandı, meşrutî rejim bir günde kalktı. Hükümdar, hem ümit, hem korku içinde idi. Asilerle ilgisi olmadığını göstermeğe çalışıyordu. Belki, doğrudan doğruya bir ilgisi yoktu. Fakat şüpheleri üzerine çekmişti. Zira, hemen Mebusan Meclisine, Hüseyin Hilmi Paşanın istifasının kabul edildiğini, mürtecilere ceza verilmiyeceğini, şer'i şerif hükümlerinin tatbikine daha fazla riayet olunacağını bildiren bir irade tebliğ ettirmiştir. Bu suretle asilerin teşebbüslerini zımnen tasvip etmiştir. Fakat, Meşrutiyet taraftarlarını da kollamıştır. Sözde ihtirası teşdit etmiş olmamak için, tarafsız Tevfik Paşayı, Sadriâzam yapmış, bu vesileden istifade ederek de, Gazi Ethem Paşayı, resen, Harbiye Nazırı yapmıştır.

Fakat hükümet merkezinde meşrutiyet aleyhine cereyan eden bu hâdiseler, uzun müddet sürmemiştir. Selânik'teki Üçüncü Ordu kumandanı Mahmut Şevket Paşa, Meşrutiyet ve hürriyetin tehlikede olduğunu anlamıştı. Bunun için Hüseyin Hüsnü Paşanın kumandasındaki askeri birlikleri İstanbul'a göndermiştir. Hüseyin Hüsnü Paşa, Genel Kurmay Başkanlığı ile, İstanbul halkına yayınladığı beyannamelerde, hareket ordusunun maksadının irtica hareketine karışanları tedip ile meşrutî hükümeti tarsin etmek, Kanunu Esasinin üstünde hiç bir kanun ve kuvvet olmadığını ve olamayacağını isbat etmek olduğunu söylemiştir. Ayan ve Mebusan Meclisleri de, Yeşilköy'de toplanarak, Hareket ordusu lehine bir beyanname yayınlamıştır. Hareket ordusu İstanbul'a girerek asilerle olan mücadelede vaziyete hâkim olmuş, Yıldız muhasara etmiştir. 14 Nisan 1325 (1909) da Abdülhamid II, Meclisi

Umumî Millî tarafından iskat edilmiştir. Yerine, Şer'i şerifi Kanunu Esasi hükümlerini, meşrutiyet rejimini, milletin haklarını koruyacağına yemin eden Mehmet V getirilmiştir.

Eser, bu suretle, ikinci Meşrutiyetin teessüsünü tam olarak naklettikten sonra, ikinci bölümü ile, ilk Kanunu Esasinin yeni icaplara göre değişmesini anlatıyor, Devletin aldığı yeni şeklin ana prensiplerini izah ediyor. 1293, her türlü müeyyidenin dışında kalan kalan bir hükümdarın isteklerine dayanan bir sistemdi. Şimdi onun hükümlerini millî hâkimiyet ile uzlaşacak bir şekle sokmak, milletin haklarını da gözetmek istenmiştir. Bunlar bir tâdil ile temin edilecekti. Zira, 1293 e göre millettten teşrii vekâlet almış bulunan milletvekilleri, hükümleri gereğince seçildikleri, kanunu bertaraf ederek, yeni bir Anayasa yapmağa sâhiyetleri olmadığına inanıyorlardı. Fakat, yapılan tâdillere rağmen, devletin teoratik vasfı ve teşkilâtın diniliği, aynen devam etmiştir. Keza, Devlet, gene irsî bir monarşidir. Fakat artık monark, Kanunu Esasi hükümleri dairesinde, vatan ve millet menfaatlarına uygun bir şekilde hükümet edecektir. Yani meşrutî idareye geçilmiştir. Padişaha, çok geniş salâhiyetler tanınmıştır. Fakat bunlar, mesuliyetten uzak tutulan padişah tarafından değil, siyasi bakımdan mesul olan, teşrii müessesenin kontrolü altında bulunan nazırlar tarafından kullanılacaktır.

Padişah, bizzat nazır tâyin etmez, ancak, Sadriâzâmın seçeceği nazırların memuriyetini tasdik eder. Sadriâzam ve Nazırlar ancak Mebuslar Meclisinin itimadı ile yerinde durabilen bir kabine teşkil ederler. Kabine âzaları, Padişahın görüşüne muhalif bir karar aldıkları zaman dahi, durumları muhkemdir. Zira böyle bir hal olunca, Padişah resen hareket cihetine gidememektedir. Çünkü Sadriâzam ile, ilgili nazırın imzası olmadan resen irade isdar edemez. Ayrıca nazırları âzil salâhiyetini fiilen kullanamaz. Zira, nazırlar Mebusan Meclisinin güvenine sahip oldukça, hükümdarın onları azli güçtür. Çünkü, Mebusan Meclisi, güvenine sahip olduğu halde, azledilen kabinenin yerine gelen yeni kabineyi devirir.

Yeni tâdiller, bizzat parlâmentonun bünyesinde de değişiklikler yapmıştır. Artık Mebusan Meclisi, kendi başkan ve başkan vekillerini 1293 de olduğu gibi, heyeti mebusanın gösterdiği namzetler arasından Padişahın tâyin etmesi şeklinde değil, bizzat kendisinin seçmesi şeklinde intihap etmektedir. Milletvekillerinin kanun teklifi salâhiyetlerini kısıt sınırlar kaldırılmıştır.

Sayın müellif, burada, bu tadilatın, millî hâkimiyet esasına dayanan Mebusan Meclisinin faaliyeti üzerine tesir eden bazı hükümleri de ihtiva ettiğini söylüyor. Zira, muaddel 53. üncü maddeye göre, milletvekillerinin teşriî faaliyetine, hiç bir temsilî mahiyeti olmayan Ayan Meclisi de karışmaktadır. 55. inci maddeye göre de, Mebusan Meclisi tarafından kabul edilen bir kanun lâyihasının, sonra da, Ayan Meclisinin kabulüne mazhar olması lâzımdır. Şu halde hükümdar tarafından istenmeyen bir kanun tasarısı, onun tarafından seçildikleri için ona bağlı bulunan ve temsilî vasfı olmayan Ayan Meclisine redettirilerek, milletvekillerinin teşriî faaliyeti sekteye uğratılacaktır.

Kanaatımıza göre de, bu hal, teşriî faaliyeti bozacak mahiyettedir. Fakat bu hal, sayın müellifin dediği gibi, millî hâkimiyet esasına dayanan Mebusan Meclisinin değil, belki, iki meclisli olarak çalışan, normal teşriî faaliyetini iki meclisin çalışmaları ile tezahür ettiren, parlâmentonun ve binaenaleyh, millî hâkimiyeti iki meclisin faaliyetleri ile ifade ve izhar eden iki meclisli teşriî heyetin faaliyetini bozmaktadır. Halbuki sayın müellifin ifadelerinden, açık olmamakla beraber, millî hâkimiyetin, yalnız, seçim esasına dayanarak kurulan Mebuslar Meclisinde ifade ve izhar edildiği, edilmesi lâzımgeldiği, halbuki, seçim değil, Padişah tarafından tâyin esasına dayanarak kurulan Ayan Meclisinin temsilî mahiyeti olmadığından, kanun tedvini işindeki bu salâhiyetinin, teşriî faaliyeti ihlâl ettiği kanaatına varıldığı anlaşılıyor. Bizim kanaatimize göre ise: Burada, muaddel 1293 e göre teşriî faaliyetin normal ceryanını sekteye uğratan bir hal varsa, bunu, sayın profesörün dediği gibi, Mebuslar Meclisinin faaliyetini sekte dar etmeğe mütedair bir noksan değil, bu meclisi de içine alan bizzat Meclisi Umuminin (parlâmentonun) faaliyetini sekte dar etmeğe mütedair bir noksanı saymak lâzımdır. Zira, müaddel 1293 e göre, parlâmento, iki meclislidir ve teşriî faaliyet, bu iki meclisin çalışmaları ile vâki olur ve tekemmül eder. Burada, Parlâmentonun Meclislerinden birisi seçimle, diğeri tâyin ile teşekkül etmiştir diye, sadece birisini mümessil saymak doğru değildir. Burada, teşriî faaliyette bulunması, teşriî faaliyet yolu ile, millî hâkimiyeti ifade ve izhar etmesi hususunda mümessillik salâhiyeti; bir kolu seçim ile, diğerkolu tâyin ile meydana gelmesine rağmen, her ikisini de ihtiva eden Meclisi Umumiye aittir. Veyahut, başka bir tarzda söyleyecek olursak, burada, parlâmentonun bir dalı olan Mebuslar Meclisi, temsilî vasfını seçimden, aynı Parlâmentonun diğerkolu olan Ayan

Meclisi ise, temsilî vasfını ve salâhiyetini, yani millet adına kanun şeklinde irade izhar ve ifade etme salâhiyetini ve vasfını, kanundan almıştır; tıpkı, İngiliz Parlâmentosunun Lordlar Kamarası dahi gibi... Muaddel 1293 ü tetkik ederken, millî hâkimiyeti ifade ve izhar eden organ olarak, sadece, Mebuslar Meclisini almamalı, bunu da içine alan Meclisi Umumiyi almalıdır. Muaddel 1293 de, gerek teşri yolu ile, gerek sair yollar ile millî hâkimiyetin ifade ve izharında raslanacak noksanları, sadece Mebuslar Meclisine olan taallûkları dolayısıyla değil, bizzat Parlâmentoya olan taallûkları dolayısıyla mütalâa etmelidir. Esasen, sayın profesör Okandan da, kanaatimizce, yukarda işaret edilen kısım müstesna, değerli tetkiklerini böyle yapmaktadır.

Bundan sonra, sayın müellif, kanun lâyihaı, içtima devreleri, olağanüstü toplantılar, toplantıya çağırılma hususlarında hükümdarın salâhiyetlerini incelemektedir. Burada bilhassa, muhtelif Devlet organlarının Devletin muhtelif fonksiyonlarını ifa ederken aralarında nasıl bir müvazene ve çalışma birliği kurulduğu, bunların birbirlerini nasıl sınırlıyabildikleri meselesi üzerinde duruluyor. Nihayet, Parlâmento rejiminin icabı olan "fesih" müessesesine geliniyor. İcra organının Milletvekilleri Meclisini dağıtma yetkisi sınırlanmıştır: Bir defa padişahın fesih iradesine Nazırların da imzası lâzımdır. Sonra, Meclis ile ihtilâfta olan Nazırların istifası, yeni kabinenin de eskisinin görüşünü müdafası Meclisin bunu da kabul etmemesi onun üzerinedir ki, ancak, âyanın muvafakatını alarak Mebuslar Meclisinin feshi temin edilmiştir. Demek ki, organlar arasındaki müvazene, burada, Milletvekilleri Meclisi lehine olmak üzere bozulmuştur.

İcra organının bu yetkisine karşı teşriî organa da gerekirse, icraî organı düşürme salâhiyeti verilmiştir. Yalnız bunun, ancak Mebuslar Meclisi kullanılabilir.

Bundan sonra, fertlerin âmme hakları meselesi ele alınmaktadır. Artık bütün Osmanlı tabiiyetinde bulunanlara, din ve mezhep farkı gözetilmeksizin, Osmanlı denecektir. Bütün Osmanlılar, kanun önünde, din ve mezheple ilgili hususlar müstesna, hak ve vazifeler bakımından eşitler. Malî bakımdan da müsavi muamele görürler. Ve bir çok hak ve hürriyetlere sahiptirler.

Eserde, üçüncü bölüm ile meşrutî rejimin geçirdiği seyir inceleniyor. Şöyle ki: Mehmet V in cülûsiyle, âmme hukukumuzda önemli bir merhale başlıyor. "Milletin arzu ve âmeli", "Kanunu Esasi mucibince

icrayı hükümet" prensipleri ortaya çıkıyor. Hükümete tekrar Hüseyin Hilmi Paşa gelmiştir. Fakat Paşa, tek bir parti diktatörlüğü kurmakta olan İttihat ve Terakki ile geçinemedi. Yerine gelen İbrahim Hakkı Paşa kabinesi İttihat ve Terakki ile daha iyi anlaşdı. Fakat Trablusgarp meselesi dolayısıyla o da istifa edince Sait Paşa Sadırazam olmuştur. Fakat İttihat ve Terakki içinde ve dışında muhalefet zümreleri teşekkül etmiştir. Bunlar Kasım 1327 de birleşerek "Hürriyet ve İtilâf Fırkası" nı kurdular.

İttihat ve Terakki muhalefeti felce uğratmak istemiştir. Bunun için de meclisi feshederek yeni seçimle mecliste kendisine karşı zuhur eden muhalefeti yok etmek yoluna gidilmiştir. Fakat bunu temin için de muaddel 35 ve 7. ci maddelerin değiştirilmesi istenmiştir. Zira bu maddeler fesih işini güçleştiriyordu. Sait Paşa'nın tâdil teklifi muhaliflerin insidadı müzakere manevraları dolayısıyla konuşulamadı. Bu hal teklifin reddi sayıldı. Kabine istifa etti. Yeni kabineyi gene Sait Paşa kurdu ve aynı teklifi yaptı. Bu sefer teklifi Mebuslar Meclisi reddetti. Bunun üzerine muaddel 7. ci madde mucibince Mebuslar Meclisi feshedildi.

Üçüncü başlık, Meclisin yeniden teşekkülü ve tâdil tekliflerinin de bu Meclis tarafından kabulünü ele alıyor. Artık vükelânın bir teklifini, Meclis mükerrenen reddedince kabine istifa etmiyecek, Padişah, ya vükelâyı değiştirecek veya Mebuslar Meclisini feshedecektir. Bu hususta Ayanın muvafakatine de lüzum yoktur. Bu suretle hem Mebusan Meclisinde İttihat ve Terakkiye karşı çıkan muhalefet bertaraf edilmiş, hem de istikbalde, bu gibi tehlikeleri önliyecek bir silâh İttihat ve Terakki liderlerine teslim olunmuştur.

Buna rağmen İttihat ve Terakki, yerini gene kaybetmiştir. Trablusgarp savaşı, Rumelindeki askerî kalkınmalar, şiddetli parti mücadeleleri, her şeyde İttihat ve Terakkiyi suçlu görme zihniyetini uyandırmıştır. Bunlara, parti içindeki mücadeleler de karışmıştır. Nihayet Gazi Ahmet Muhtar Paşa kabinesi iş başına gelmiş, yani İttihat ve Terakki iş başından çekilmiştir. Bu kabine, evvelki seçimde yapılan yolsuzluklar hakkında muamele yapmağa kalkmıştır. Muhalefetin tazyiki altında kalan kabine, teşekkül tarzı dedikodulara yol açan Meclisin dağılması imkânlarını araştırmaya başlamıştır. Bunun üzerine kabine, Anayasanın tefsirine yetkili olan Ayandan, mevcut meclisin, ancak eskisinin toplantı süresini doldurmak üzere geldiğini, binaenaleyh feshinin

Anayasaya uygun olouğu yolunda bir mütalâa elde etmiş ve Meclisi feshi kararnamesini meclise tebliğ cihetine gitmiştir. Meclis Reisi Halil Bey ise böyle bir tebliğden haberdar değilmiş gibi, Meclisi daha evvel içtimaa çağırmıştır. Meclis toplanmış ve kabineye güvensizlik oyu vermiş, yeni kabine kurulunca Meclis Başkanı tarafından yapılacak davet üzerine toplanmak üzere bilâ müddet tatil kararı vermiştir. Fakat aynı gün, Sadriâzam Meclise gelmiştir, orada bulunan 11 milletvekili karşısında Meclisin feshiyle yeniden seçilmesi hakkındaki iradei seniyyeyi okumuştur. Padişah da kabinenin mevkiini muhafazaya devam ettiğini bildirmek üzere bir Hattı Hümayun çıkarmıştır.

Artık Ahmet Muhtar Paşa hükümeti bütün faaliyetini İttihat ve Terakki aleyhine yöneltmiştir. İttihat ve Terakki de ona karşı cephe almıştır. Fakat Balkan Harbi çıkmıştır, ve iç birliğine ihtiyaç vardır. Onun için seçimler tehir edilmiştir. Devlet işleri, sonradan Ayan ve Mebusan Meclislerinin tasvibine arz olunmak üzere, muvakkat kanunlarla görülecektir. Harbin kötü inkişafı yüzünden Ahmet Muhtar Paşa istifa etmiş, Kâmil Paşa kabinesi gelmiştir. Fakat İttihatçılar kaybettikleri mevkileri kazanmak için, Enver ve Talât Beylerin teşebbüsleriyle Babîali baskını yapmışlardır. (23 ocak 1913) Kabineyi Mahmut Şevket Paşa kurmuştur. Artık İttihat ve Terakki iktidardadır. Mamafih Mahmut Şevket Paşa fikrî ve siyasî istiklâlini az çok muhafaza etmektedir. Fakat onun katlinden sonra gelen Mısırlı Prens Sait Halim Paşa kabinesi tamimiyle İttihatçıların nüfuzu altındadır. Mürakabesiz bir parti hâkimiyeti başlamıştır. Meclis de yeniden seçilerek çalışmalarına başlamıştır. Bu kabine, umumî harbin gösterdiği güçlükler karşısında istifa etmiştir. Fakat Talât Paşa kabinesi, bu nizâmı Mehmet V in ölümüne kadar sürdürmüştür.

Vahidettin ile; eski tarz saray nüfuzu başlamıştır. Nihayet Talât Paşa kabinesi, harbin kaybedildiğini görerek çekilince (27 ekim 1918) İttihat ve Terakki diktatörlüğü de sona ermiş ve bilhassa erkânın memleket dışına kaçmaları dolayısıyla ortalığı büsbütün boş bulan yeni hükümdar meşrutî idarenin icaplarına uyma hususunda serbest kalmıştır. Evvelâ yeni Sadriâzam Ahmet İzzet Paşa kabinesini tehlikeli saydığından, onu bertaraf etmeğe kalkmıştır. Kabineden bazı İttihatçıların çıkarılmasını istemiştir. Kabine de istifa etmiştir. Padişahın kombinezonları ile tevfik Paşa Sadriâzam olmuştur. Çoğunluğunu İttihatçıların teşkil ettiği Meclis, buna güvenini vermezse, kendisinin dağıtılabileceğini

düşünerek, ve istemiyerek güven oyu verdi. Buna rağmen Padişah, Meclisi bertaraf etmek istiyordu. Nitekim dağıttı. Fakat Hürriyet ve İtilâfçuların sempatisine mazhar olamıyan Tefvik Paşa düştü. Damat Ferit Paşa Hürriyet ve İtilâfın isteklerine uygun bir tarzda, kabineyi kurdu. Fakat tutunamadı. Ali Rıza Paşa kabinesi geldi. Yeni seçim ve yeni Meclisten sonra, Salih Paşa kabinesi iktidara geldi. Fakat Hükümet merkezi işgal edildi. Damat Ferit Paşa ikinci defa Sardıazam oldu. Rejim, bu sefer de yabancıların tehdidi ile karşılaştı. Bunun üzerine, 17/Mart/1336 (1920) de ancak 17 mebusun imzası ile, Meclis "Umumî inikadların tehiri" ne karar verdi. Bu, Kanunu Esasi ve İkinci Meşrutiyet merhalesinin sonudur. Aynı zamanda, Osmanlı Devletinin siyasi ve hukukî varlığının da ortadan kalktığını ifade eder. Nitekim, Anadolu'da milletin hakikî mümessili olarak kurulan Türkiye Büyük Millet Meclisi bunu tesbit etmiştir. Artık Osmanlı Devleti, bir "zilli zâil" den ibarettir. Nitekim, Büyük Millet Meclisi tarafından 1 - 2 Kasım, 1338 (1922) de Saltanatın ilgası üzerine Tefvik Paşa'nın son hükümdara verdiği istifa üzerine, (3/Kasım/1338) tamamen tarihe karışmıştır.

Son bölüm İkinci Meşrutiyet devrinin karakteristik vasıflarının tesbitine hasredilmiştir. Şöyle ki:

1 — İkinci Meşrutiyet, Tanzimattanberi gelen gelişmenin sonucudur. Kendisinden evvelki devirlerin malzemesi ile meydana gelmiştir. Bu tekâmül, Abdülhamit II ye karşı, bir reaksiyon yaratılmasına yol açmıştır. Bu reaksiyon, müstebit hükümdarı, Kanunu Esasiyi iadeye ve Meşrutiyeti ilâna mecbur bırakmıştır.

2 — İkinci Meşrutiyetin ilânında, dışardan gelen tesirlerin de rolü vardır. Bu hareket ile, yabancı devletlerin güveninin de kazanılacağı mülâhaza edilmiş, dış müdahalelerden kurtulunacağı umulmuştu. Fakat hâdiseler tam tersine cereyan etmiştir. Ve Osmanlı Devletinin siyasi birliğini bozarak, varlığını sona erdirmiştir.

3 — İkinci Meşrutiyet devrinin açılmasında, ordunun da mühim rolü olmuştur. Fakat bu hal, aynı zamanda, ordunun siyasetle iştigaline ve siyasi ihtirasların temininde kullanılması gibi kötü sonuçlar da doğurmuştur, disiplinsizliği hâkim kılmıştır. Hattâ ordunun inkılâp aleyhine bazı hareketlerine yol açmıştır. Ordunun siyasetle uğraşmasına engel olacak teşebbüsler, hep başarı kazanamamıştır.

4 — İkinci Meşrutiyet, saltanatta irsî monarşi sistemini değiştirememiştir. Fakat, Saltanat makamından uzaklaştırılma ve makama ge-

tirilmede milletin de rolü görölmeğe başlanmıştır. Padişah makamını millete borçludur. Mehmet V in saltanat makamına gelişini, millet ile Hükümdar arasında karşılıklı bir anlaşmanın neticesi mahiyetinde görmek mümkündür.

5 — İkinci Meşrutiyetin tesis ve idamesinde, hükümdarların şahsî mizaçları da rol oynamıştır. Rejim bu mizaçlara göre safhalar geçirmiştir. Abdülhamid II zamanında, gene eski siyasî an'aneler, mutlakiyetçi formüller idame edilmiştir. Rejim, saraya karşı masûn kalamamıştır. Mehmet V zamanında, hükümdar, rejime karşı tehlike olmaktan çıkmıştır. Zira milletin arzusu ile, geldiğini itiraf etmiş ve yeni siyasî ve hukukî nizam içindeki yerini iyi idrâk etmiştir. Fakat fazla uysallığı ve otoritesizliği, bu sefer de, iktidardakiler tarafından, Kanunu Esasiye aykırı aşırı teşebbüslerin vukuuna alet olmasınca yol açmıştır. Vahdetdin ile, gene, hükümdarın iradesine göre icrayı hükümet sistemine gidilmiştir.

6 — İkinci Meşrutiyet, bilhassa, iç durumdaki fenalıklara çare bulmak arzusu ile doğmuştur. Siyasî ve idarî sistemde değişiklikler yapılsa, fertlerin içtimâî, siyasî, hukukî durumları ıslâh edilirse, gayri mütecanis unsurlar, Osmanlı unvanı altında birleşecekti. Bu ise, ancak, Meşrutiyet ile mümkündür. Fakat, birleşme dâvası başarı kazanamadı. Hattâ Türk olmıyan Müslüman ve Hıristiyan unsurların arasında millî duygu hareketi daha genişlemiştir. Zira bu unsurlar, hürriyet ve meşrutiyeti, kendi millî duygu ve emellerine hizmet edecek tarzda kullanmışlardır. Ayrıca ilân edilen Meşrutiyete rağmen, iç siyasî ve idarî bünyedeki fenalıklara da çare bulunamamıştır. Zira tatbiki gereken bir müsbet program, ve onu gerçekleştirecek yetişmiş elemanlar yoktur. İttihat ve Terakki, iktidarı eline alma hususunda hazırlıklı değildir.

İkinci Meşrutiyetin ilânına âmil olan fertlerin içtimâî, siyasî, hukukî durumlarının ıslahı isteği de, gerçekleşmemiştir. Vakıa bir hürriyet kurulmuştur. Fakat bu hazmedilemediğinden, bizzat devletin varlığı tehlikeye girmiştir. Neticede bu hususlardaki gelişme, kendi varlığını kaybetmek tehlikesi ile karşılaşmıştır. Bu sebeple de bu inkişaf çok frenlenmiş, ve Kanunu Esasi, Meşrutiyet ve Hürriyet, iktidarda olanların endişesini mucip olmayacak şekilde telâkki edilmeğe ve ancak o derecede tetkik edilmeğe mahkûm edilmiştir. Zira, hürriyet, meşrutiyet namına idareyi ellerine alanlar, memleketi, hürriyet ve meşrutiyet ile idare edilmek kabiliyetinden mahrum sayıyorlardı. Netice: Hür-

riyeti getirenler, mevkilerini muhafaza için, bu mefhumların uyutulmasına yol açmışlar, tek şahıs idaresi yerine, kendi zümre iradelerini iktame etmişlerdir.

7 — İkinci Meşrutiyet ile, nazarı bakımdan, hâkimiyet, hükümdardan millete intikal etmiş, ve millî hâkimiyet prensibi, âmme hukukumuzaya girmiştir. Mamafih, bu pek açık ifade edilmemiştir. Bununla beraber, muhtelif vesilelerle, hâkimiyetin hükümdardan alındığı beyan edilmiştir. Lâkin bu hâkimiyetin, realitelerde de millete intikal ettiğini söylemek pek mümkün değildir. Zira, hâkimiyet, esasta, İttihat ve Terakki, muhalefeti bertaraf etmiştir. Bu suretle Meşrutî idare tek bir partiye dayanmış, tenkid ve mürakabe imkânsız kılınmış, daima kuvvetli bir ekseriyete dayanan otoriter bir hükümet kurulmuş, ve hâkimiyet bu diktatörlüğün liderlerine geçmiştir. Bütün mucip sebep ise: Halkın siyasi ehliyetsizliği karşısında, Devletin ve memleketin selâmetini temin endişesidir.

8 — Fakat, hiç olmazsa, İttihat ve Terakki, kendisinin iş başına gelmesini sağlayan Hürriyet, Meşrutiyet, Millî Hâkimiyet prensiplerinin kısa bir zamanda imkân dahiline girmesini temin için, kendi uhdesine düşen vazifeyi yapsa idi. Yapmamıştır. Bilâkis, meşrutiyet ve onunla ilgili prensipler, muayyen şahsiyetlerin, daimî surette iktidar mevkiini muhafaza edebilmelerini mümkün kılan birer maske olarak kullanılması işinde ısrar edilmiştir. Hattâ 1914 savaşı ile, hürriyet ve meşrutiyet gibi kelimeler, tamamiyle bertaraf edilmiştir.

9 — İkinci Meşrutiyette, siyasi kuvvetlerin birbirinden ayrılması ile, bunlar arasında karşılıklı münasebetlere dayanan bir rejim diye tavsif edilen parlâmentarizm, âmme hukukumuzaya girmiştir. Şöyle ki: 1325 tâdillerinde, icra kuvveti teşrif kuvvete tabidir, 1328 tâdillerinde ise ikisi arasında muvazene kurulmuştur. Padişah, 1324 ten itibaren parlâmentarizm icaplarına uygun bir Devlet başkanı olmuştur. Yani, kabinelerin teşekkülüne müdahalesi önlenmiştir. Keza, kabinelerin, meclisin güveni ile iş başına gelecekları, bu güveni muhafaza ettiği müddetçe, hükümdar ve sadrıâzam tarafından mevkilerinden uzaklaştırılmıyacakları, ve meclisin muvafakati olmadan kabinede değişiklik yapılmıyacağı, güveni kaybedince, icra organının yerini de kaybedeceği prensipleri tatbik edilmiştir.

Parlâmentarizmin icaplarından birisi de, icra organının meclisi fesihidir. 1325 tâdilleri bu fesih salâhiyetini oldukça sınırlamıştır. 1328 tâ-

dilleri, fesih salâhiyetinin serbest kullanılma imkânını vermiştir. Fakat seçime İttihatçılar hâkim olduğundan, parti liderleri bu mekanizmayı, ancak, parti içindeki muhaliflerini bertaraf etmek için kullanmışlardır.

10 — İkinci Meşrutiyet, bütün başarısızlığına rağmen, bir milletin kendi kendisini idare edebilmesi hususunda, siyasî suurlarda bir olgunlaşma merhalesi teşkil etmiştir.

Doçent Bahri SAVCI

YARGITAY İÇTİHADI BİRLEŞTİRME KARARLARI. HUKUK KISMI 1930-1947. Ankara Yeni Cezaevi basımevi, 1948, 278 XXXXVIII sahife 6 lira.

Adalet Bakanlığı Yayınları Kararlar serisinin ilk kitabı olarak yayınlanan temiz basılmış, elverişli fibristlerle donatılmış olan eseri hakikî bir sevinçle karşıladık. İctihatların bir memleketin hukuk hayatındaki müstesna rolünü bilen her hukuk müntesibi Yargıtay kararlarını - bu kararların çoğalmasa ve zenginlik kazanması nisbetinde - kendisinden vazgeçilmez bir çalışma aleti olarak saymaktadır. İstanbul ve Ankara Hukuk Fakülteleriyle Siyasal Bilgiler Okulu Dergilerinin çok isabetli bir surette açtıkları mahkeme kararları İroniği kısmı, akademik çevrelerimizin de - biraz geç de olsa! - Mahkeme kararları üzerine ne kadar önemle eğildiğini gösterir. Kararın bulunduğu netice hakkındaki fikrimiz ne olursa olsun, Yargıtay kararlarını tesbit etmek ve takip etmek zorundayız. Bu kararlar fiiliyatta hukuk hayatını idare eden nâzım kuvvetler arasında ön plânda yer alıyor. Objektif bir değer (yani kuvvet ve müessiriyet) taşıyor.

Kararlar içinde İctihadı birleştirme, eski ve kanunî tâbiriyle - tevhidî icthât kararları büsbütün ayrı ve üstün bir yer işgal eder. Yargıtay dairelerinin benzeri kaidelerde bu kararlara uymak mecburiyetinde olduğunu gözönünde tutarak onlara bir nevi teşriî tefsir mahiyeti tanıyan müellifler bile vardır. Bu kararlar 1947 yılındanberi verilegemekte ve daha sonraki tarihten sonra Resmî Gazete ve Düsturda da yer almaktadır. Bir takım hususî teşebbüsler ve bir defa da Adalet Bakanlığı bu icthât birleştirici kararları bir araya getirmek işini gerçekleştirmiştir. Fakat bütün bu teşebbüsler ya eksik, yahut süreksiz kalmıştır. Bu kararları yanlışsız bir şekilde bir araya getiren bir esere duyulan ihtiyaç pek büyüktü.

Nitekim, Yargıtay Birinci Başkanı pek sayın Halil ÖZYÖRÜK, 1947 - 1948 - yılı adli yılının açılışı münasebetiyle verdiği değerli nutukta bu meseleyi bir kere daha ve tam bir salâhiyetle ortaya koymuştu. Sayın Başkan şöyle demişti:

(. . Millet varlığı noktasından, toplum hayatının en değerli emniyet âmilini vücuda getiren mahkeme hükmü, bilhassa prensip halinde ifadesi itibariyle Yargıtay kararlarında belirtilen içtihatlarda ifadesini buluyor. (bak. Adalet Dergisi 1947 sayı 8 sh. 673). (. . Yargıtayın bugünkü ezici yük altında verdiği kararlar sayı yığını içerisinde eriyip gittiği için, mahkemeler bu kararlarda izhar edilen içtihatları takip edemiyorlar. Ve hattâ, bizzat Yargıtay Daireleri kararlarından bir çoğunun gerekçesini arzuladığı gibi açıklamağa vakit ve imkân bulamıyor. Mahkemelerin Yargıtay içtihatlarından zamanında ve muntazaman haberdar olmalarını temin edecek tek çare Yargıtayca verilecek hükümlerin yayınlanmasıdır. Adalet Bakanlığı bunlardan bir kısmını Adalet Dergisinde yayınlamıyor değil; ancak gerek geçmiş yıllara ait tip içtihatlar ve gerekse çıkan kararlardan pek çoğu mahkemelerce malûm bulunmuyor. Yargıtay kararlarının hukuk âlemimiz mensuplarına sunulması maksadiyle geçen adalet yılı içerisinde Yargıtay genel kâtipliğinin başkanlığı altında kurulan bir heyet 1930 yılındanberi Yargıtayca verilmiş olan kararları taramakla meşguldür. Sınırlama tamam olduktan sonra bunlar yayımlanacak ve böylece mahkemelerimiz için Yargıtay içtihatlarından haberdar olmamak durumu da ortadan kalkmış olacaktır. . .) Adalet Dergisi aynı sayı sh. 680).

Bugün elimizde bulunan cilt işte bu çalışmaların mahsulüdür. Basılışı bakımından kitap çok güzeldir. Çok isabetli bir fikirle ve duyulan ihtiyacı tam zamanında karşılamak endişesiyle hazırlanmıştır. Bu teşebbüsün değerine hâlel vermiyen ve kolayca islâhı mümkün olan bazı hususları belirtmek bir vazifedir sanıyorum.

Bir kere kitaba bütün içtihadı birleştirme kararlarının alınmaması eserin tamamîyetini bozuyor. Meselâ hukuk usulü kanununda müddetlere (madde 165 ve 393 e) taallûk eden ve 1927 yılında verilmiş olan bir kararın doğru metnine ihtiyaç hasıl oldu. Kitapta bulmak mümkün olmadı. Çünkü 1930 dan evvelki kararlar kitapta yer almamıştır. Bu, bir noksanıdır. Bir ekle tamamlanması temenni edilir.

Her karardan önce, kararın taallûk ettiği konunun bir ve bir kaç kelime ile başlık olarak konması çok iyi olurdu.

Yine her karardan önce temas edilen **kanun adı ile maddesinin** işaret edilmesi faydalı olurdu.

Alfabetik fihristin *mefhum* üzerine tertip edilmeyip sadece her kararın özetinin ilk kelimesine göre yapılması kâfi değildir. Meselâ (bir)

kelimesi ile başlayan bütün kararlar B harfi altında toplanmıştır. Halbuki temas ettiği mevzular birbirinden çok farklıdır.

Nihayet kanun maddeleri üzerine yapılan fihristte maddeler sıraya konmuştur. Diğer memleketlerde yapılan karar neşriyatında bu söylediğimiz hususlara çok dikkat edilir. Meselâ İsviçre'de federal mahkemenin kararlarını toplayan (Recueil officiel des arrêts du Tribunal fédéral - ki A.T.F veya R.O harfleriyle Almanca eserlerde ise BGE harfleriyle gösterilir -) bu usüle göre hazırlanır.

Son söz olarak Yargıtay genel kurul ve özel daire kararlarının mümkün olduğu kadar çok ve mütenevvi kararları ihtiva etmek üzere, bir an önce yayımlanmasını temenni ederiz.

YARGITAY İÇTİHADI BİRLEŞTİRME KARARLARI CEZA KISMI 1930-1937. Ankara Yeni Cezaevi Basımevi 1940. 174 XXXXVIII, 4 lira.

Yargıtay Birinci Başkanlığına bağlı genel sekreterlikçe hazırlanan ve Adalet Bakanlığı Yayınları kararlar serisinin ikinci kitabını teşkil eden bu kitap, serinin ilk kitabının takip ettiği usüle uygun bir surette tertip edilmiştir.

KÂMİL TEPECİ: NOTLU VE İZAHLI TÜRK KANUNU MEDENİSİ. 2 cilt. Ankara Doğu Matbaası 1946. 1. cilt 502 sahife, 2 cilt 351 sahife, her cilt 6 lira (ciltler bir arada satılır).

Ankara Asliye Birinci Hukuk yargıcı ve değerli hukukçu Kâmil Tepeci, bilhassa son yıllarda çok rağbet gören bir usülle yeni bir eser yayımlamış bulunuyor: Notlu ve izahlı Türk Kanunu Medenisi.

Kitap Medeni Kanunla ilgili kanun, nizamname talimatname ve tamimleri de ihtiva etmekle beraber bilhassa mahkeme kararına ayrılmış bulunuyor. Müellif önsözünde on binden fazla karar tetkik ettiğini, bunlar içinden değişmiş veya birbirine benzeyen kararları bırakarak yalnız hâlen mer'î olan ve müstakar bir içtihadı ifade edenleri aldığını; benzer hâdiseler hakkında muhtelif dairelerin yahut aynı dairenin halen mer'î olan muhtelif içtihatlarını da iktibas ettiğini; farklı içtihatları belirterek tevhide içtihat lüzumunu işaret eylediğini kaydediyor.

Kitap yalnız Yargıtay kararlarını değil, verdiği kararlar muhake-

me tarzının selâmeti doktrine yaptığı atıfların zenginliği bakımından memleketimizde de çok büyük alâka ile takip edilen İsviçre Federal mahkemesi kararlarını da ihtiva ediyor. Bu suretle bin beş yüzden fazla karar özet halinde ilgili maddelerin altında sıralanmış bulunuyor. Kitabın hususiyetlerinden biri de verilen kararların büyük bir kısmının henüz yayımlanmamış kararlar olmasıdır. Daha önce şu veya bu dergi veya kitapta yer alan kararlar dışında tatbiki önemi büyük olan bir çok prensip kararı Yargıtay dosyalarında da yatmaktadır. Müellif bunlardan hiç olmazsa bir kısmını kitabına almak fırsatını bulmuştur.

Kitabın bu haliyle her hukuk müntesibine pek çok faydalar sağlayacak mahiyette olduğu muhakkaktır.

Prof. Dr. ANDREAS B. SCHWARZ: BORÇLAR HUKUKU DERSLERİ. Cilt I. Kardeşler Basımevi İstanbul 1948 418 sahife 654 kuruş.

İstanbul Üniversitesi Medenî Hukuk ve Roma Hukuku Ordinaryüs profesör Andreas B. Schwarz, (Medenî Hukuka Giriş), (Aile Hukuku), (Roma Hukuku Dersleri) adlı eserlerinden sonra hukuk çevrelerinde sabırsızlıkla beklenen mühim eserin ilk cildini yayımlamış bulunuyor: **Borçlar Hukuku Dersleri Cilt I.**

İstanbul Üniversitesinin, 1933 tarihinde başarılan organizasyonu sırasında kazandığı sayın profesör on beş yıla yaklaşan tedrisatı ile hukuk anlayışımıza muhtelif yönlerden en değerli hizmetlerde bulunmuştur.

Hususî hukuk kanunlarımızda yapılan kökten inkilâbı takip eden ilk yıllarda, medeni hukukumuz daha ziyade Fransız doktrininin ışığı altında inceleniyordu. Medeni kanunumuzun bir çok müesseselerine örneklik, daha doğrusu menşelik etmiş olan **Alman doktrininin** temel nazariyeleri lâıyıkı ile kıymetlendirilmemişti. Vakıa büyük (bu sıfat hakkında bak **Guhl**'un fransızca tercümesi ön söz) **von Tuhr** hukuk çevrelerimizde tanınmağa başlamıştır. Fakat onu hazırlıyan fikir cereyanları henüz çok yabancı idi. Profesör Schwarz (Medeni hukuka giriş) adlı eseriyle temel mefhumları ilk defa Alman hukuk nazariyatının ışığı altında sistemli ve açık bir şekilde izah etmek fırsatını buldu. Talep hakkı, inşaî hak, tasarruf kudreti, sebepsiz alacak nazariyesi.. gibi bir çok mefhumların yerleşmesinde onun büyük tesiri olmuştur.

Sayın profesörün eserlerindeki ikinci hususiyet, **mukayeseli huku-**

ka verdiği yerdir. Şüphesiz profesör Sshwarz'dan önce de bir çok sayın hocalarımız - bilhassa sayın Ebül'ülâ Mardin - derslerinde mukayeseli metoda müracaat ediyorlardı. Fakat mukayeseli hukuku tedris ve iza- hın aslı, esasî unsuru olarak kullanan, ona her eserinde mutena bir yer ayıran profesör Sshwarz olmuştur. Yeni eserinde de aynı metodun dik- katle kullanıldığı görülüyor. Sayın profesör bunu şu suretle izah edi- yor: (. . ruhsuz bir kanun pozitivizminin büyük tehlikelerinden tale- beyi korumak gayreti kitaba hâkimdir. Bunun için en müsait vasıtalar hukuk tarihi ve hukukî mukayesedir. Bu sebepten kitapta bir yandan cari prensipleri imkân dairesinde tarihî temellerine ircaa, öbür yan- dan meriyette bulunan kanunnamenin prensiplerindeki hususiyetleri, daima başka hukuk nizamlarıyla mukayeseler yapılmak suretiyle pra- tik fayda ve zararları zaviyesinden belirtilmeğe çalışılmaktadır..).

Sayın profesörün mesaisinde dikkati çeken bir nokta da, yaptığı esash kanun değişmeleriyle batı hukuk çevresine intikal eden memleke- timiz hukukiyatının muhtaç olduğu temel bilgileri hususî bir özenle iş- lemesidir. (Cemil Bilsel'e armağan) da, (Medenî Kanununun XV. yıl dö- nümü) nü kutlamak için çıkarılan anma kitabında, en nihayet Ebül'ülâ Mardin'e armağan'da çıkan derin ve etraflı etüdlere; Türk Hukuk Ku- rumunun himmetine borçlu olduğumuz aydınlatıcı konferansları huku- kumuzun gelişme yollarında birer poteau indicateur gibidir.

Diğer taraftan **Roma Hukuku**, profesörün eser ve tedrisatında en verimli mânasını buluyor. Bu dersi bir hafıza işkencesi, bir müstehase- ler bilgisi olmaktan çıkaran, bugünkü hukukun kısmen tarihî temelle- rini izah etmek, hukukun daima karşılaştığı menfaat ihtilâflarını vu- zuhla belirtmek hususunda daha önce üniversitelerimizde açılan çığı- ra sayın profesör bu alandaki otoritesiyle en sâlim veçhesini vermiş oluyor.

Nihayet mevzuu, fikirleri izah etmek hususunda müracaat edilen ifade tarzının zarafetine de işaret etmek lâzım. Önce Hıfzı Veldet, son- ra Bülend Davran gibi çok değerli iki çalışma arkadaşı ve çevirmen bulması sayın profesörün eserlerini türkçe bakımından mutena bir ifa- deyle süslemiştir (mamafî Bülend Davran'ın tercümesinde bugün için eskimiş sayılabilecek bazı tâbirlere rastlanıyor: İntizamı âmmeden müs- teban butlan (s. 373 not 14), semereleri iktitaf (s. 27), kabili ityan (s. 264).

İkinci kesim borç münasebeti ve mesuliyet bahsine ayrılmıştır. Bu münasebetle borç münasebeti ve borçlar hukukuna ait münferit talep, borç münasebetinin nisbî seciyesi, borç menfaati, mesuliyetin muhtelif mânaları, dâvasız (mesuliyetsiz borç münasebetleri izrardan dolayı mesuliyet, kusur, zararın tazmini doktrini, zararın tazmini sureti, zararın tazmini sümülü, zararın tazmininde tenkis sebepleri meseleleri incelenmiştir.

Üçüncü kesim borç münasebetlerinin teşekkülü sebepleri bahsini kucaklamaktadır. Bu kesimde önce umumî olarak borçların teşekkülü sebepleri anlatıldıktan sonra birinci bölüm hukukî muamelelerden, hususiyle akitlerden doğan borç münasebetlerine ayrılmıştır. Bu münasebetle hukukî muameleler, iltizamî muameleler ve tasarrufî muameleler, akitler vesair hukukî muameleler, hukukî muamele ehliyeti, akdin inikadı, iradelerin uygunluğu, rızâ, aynî ve şeklî akitler, akitlerin şekle bağlılığı ve şekilleri, pey akçası ve zamanı rücu, akit yapma mecburiyeti ve akit yapma va'di, tek taraflı hukukî muamelelerden doğan borçlar, akitlerin sebebi mücerret borç akitleri, irade ve beyan, irade ile beyan arasındaki kasdî uyumsuzluk irade ile beyan arasındaki gayrı kasdî uygunsuzluk, hukuk nizamının tasvip etmediği saikler neticesinde yapılmış irade beyanları, akit serbestisi ve tahditleri, hukukî muamelelerin hükümsüzlüğü, temsil, rızâ salâhiyet, selâhiyetsiz temsil üçüncü şahısların leh ve aleyhinde akitler, şarta bağlı borçlar.

Görüldüğü gibi birinci cilt borçların umumî kısmını tamamen kucaklamaktan uzaktır. Mamafî müellif eserin basımına aralıksız devam edildiğini bildiriyor.

Kısaca başlıklarını verdiğimiz bahisler içinde İngiliz hukuk çevresi, hukukun beynelmilel tevhidî, mesuliyetin muhtelif mânaları, hukukî muamele ehliyeti münasebetiyle verilen izahlar arasında hâkim istilahların tenkidi, isbat şekli ve sihhat şekli başlıklı kısımlar bilhassa yeni ve dikkati çekici mahiyettedir. Bu arada elden hibe hakkında sayın profesörün belirttikleri fikir İsviçre'de hâkim kanaattan ayrılması bakımından ilgi vericidir. Sayın profesör şöyle diyor: (Bağışlamanın akdin muhtelif nevileri tanzim edilmiş olması dolayısıyla şu noktayı ehemmiyetle kaydetmek lâzımdır: Burada borç münasebetini hakikatte yalnız bağışlama va'di (mad. 238 - 239) doğurur; elden bağışlama için bu varit olamaz. Hattâ bu sebeple, bağışlamanın hukuk sistemindeki yerini tâyin hususunda ekseriya güçlülere rastlanmaktadır; huku-

ki eserlerde bağışlama bazan hususî hukukun umumî kısmında kazandırıcı muamelelerin umumî sebebi olarak bahis mevzuudur; bunun için hassaten karşılaştır: Savigny, System des heutigen römischen Rechts) Oser - Schönerberger'in İsviçre Borçlar Kanunu hususî kısmı için yazdıkları serhin ikinci basımında mad. 239 No. 22 de bu nokta hakkında yapılan münakaşalarda aksi kanaata iştirâk ediliyor.

Kendisine esas teşkil eden iltizamî muamelenin hükümsüzlüğü halinde tasarruf muamelesinin sıhhati meselesinde de sayın profesör şu bilgiyi veriyorlar: (İsviçrede Federal mahkeme uzun tereddüitten sonra illî mahiyeti, yani teslimin hukukî sebebe tabiyetini kabul etti; Türk medeni hukukunda da nazariyyat ve tatbikat bu telâkkiye meyletmektedir.). Bizde en son medeni hukuk kitaplarında bunun aksi bir meyil seziliyor. Profesör Veldet Medeni Hukukun Umumî esasları hakkındaki eserinde açıkça Federal mahkemenin aksi kanaati iltizam ediyor. Aeby, Thilo ve von Tuhr da teslimin mücerret mahiyetini kabul etmektedirler. Bizim mahkeme içtihadında bu meselenin açıkça ortaya konduğunu ve bir hal suretine bağlandığını gösteren bir iki kararın zikredilmesi bu bakımdan çok faydalı olurdu. Şunu da ilâve etmek icap eder ki bu meselenin önemi hakkında ilk münakaşayı sayın Arsebük'ün 1935 yılında tercüme ettiği Federal Mahkeme Kararları münasebetiyle yazdığı bir notta buluyoruz. Sayın profesör Arsebük'te Federal mahkemenin görüşünü kabul ediyor.

AHMET SEMİZ: ESKİ HUKUKTA NİKÂH VE TALAK MESELELERİ, BUGÜNKÜ TATBİK ŞARTLARI. İstanbul Cumhuriyet matbaası (1948, 61 sahife 150 kuruş).

Adalet Bakanlığî müfettişlerinden ve değerli hukukçularımızdan Bay Ahmet Semiz, küçük fakat çok faydalı bir kitap hazırlamış ve hukukçularımızın istifadesine arz etmiştir: Eski hukukta nikâh ve talâk meseleleri ve bugünkü tatbik şartları.

İstanbul'da muntazaman yayımlanan Son İctihatlar Dergisinin yayımları arasında yer alan bu kitap, bilhassa genç hukukçularımızın pek büyük bir istifade ile okuyacakları bir kılavuz mahiyetini taşıyor. Medenî kanunun getirdiği inkılâp hükümlerinin en azametlisi, hiç şüphe yok ki, aile hukukunu ilgilendirenlerdir. Denilebilir ki bu sahada hukukî tekâmül seyrinde vukuagelen inkita tam ve kat'idir. Bu bakımdan eski

nikâh ve boşanma hükümlerini bilmek yeni hukuktan başkasını okumamış yeni hukukçu nesli için büyük bir önem taşır. Fakat bu bilgi yalnız nazarı bir kıymet taşımaz. Pratik bakımdan da bu malûmata her zaman müracaat etmek zarureti mevcuttur. Çünkü bu kaidelerin tatbikini icabettiren dâvaların sayısı hâlâ pek çoktur.

Müellif takip ettiği amacı şu suretle hulâsa etmiştir: (. . bu ufak eserin bünye ve mahiyeti; medeni kanun hükümleriyle mukayeseli surette izah ve tafsilden ve şahsî görüşlerden âri ve sadece o zamanın ahkâmı esasiye ve usuliyesini ve o devrin içtihatlarına müteallik Meşihat dairesinin bir kısım fetvalarını havi ve tatbikat için bir el kitabı hizmetini almak. .) tır.

Kitap açık bir dille yazılmıştır. Eski hükümlerin meselâ talâk hükümlerinin son derece formalist olması gibi hususların izahı çok alâka verici olurdu. İslâm hukukunun dayandığı fikirlerle ve geçirdiği tekâmül safhalariyle birlikte tetkiki ne kadar istifadeli olurdu. Fakat müellif izah değil, tasvir hedefini güttüğünü daha ön sözünde bildirmiştir.

Kitapta dikkati çeken bir cihet var: Verilen bilgilerin kaynakları eser ve sahife zikredilerek gösterilmemiştir. Kaynaklar her meselede ayrıca zikredilmiş olsaydı bazı hususları daha çok derinleştirmek isteyenlere büyük kolaylık sağlanmış olurdu.

Fikret ARIK

"İSTİHSAL FAKTÖRLERİ VE İNSAN ZEKÂSI"; Yazan: Burhan ULUTAN İstanbul, 1948, 30 shf. 50 krş.

Broşür üç bölümdür:

- I — İnsan zekâ ve yaratma kabiliyetinin iktisadî ehemmiyeti;
- II — Yeni buluşlar ve inhisarcı temayüller;
- III — İhtira beratları mevzuatı.

Birinci bölümde: İnsan zekâsının dördüncü bir istihsal faktörü olarak ele alınması lâzımgeldiği öne sürülmüştür.

Bu neticeye varmak için, evvelâ tabiat ve emeğin tek başlarına insanları aç ve çıplak olmaktan kurtaramadığı tebarüz ettirilmiştir. Müellif diyor ki: "Milâttan 4000 sene evvelki Mısır cemiyeti ile Orta - çağ Avrupası .... refah seviyesi arasında pek az fark vardır" (sf. 8).

İkinci olarak sermaye ele alınmış, mahiyet ve tarifleri üzerinde durularak, sermayeyi bir takım istihsal vasıtaları olarak düşünmenin doğru olmadığı ileri sürülmüştür. "Makine ve tesisatla, bu makine ve tesisatın yaratıcısı olan insan zekâ ve yaratma kudretini de birbirinden iyice tefrik etmek; makine ve tesisat, fonksiyon itibariyle sermaye mefhumuna dahil telâkki edilseler bile, insan zekâ ve yaratma kudretini sermaye tâbiriyle karıştırmamak; onu ayrıca ve başlı başına müta-lâa etmek kat'î bir zaruret ifade eder" (sh. 12).

Ayrıca müellifin **İstihsal Usulleri** diye isimlendirdiği, "bir takım mücerret ve hiçbir maddî varlığa irca eyliyemeyeceğimiz bir çok bilgi ve fikirler sistemi vardır ki..." (sf. 12) bunlar da istihsalin zekâ faktörünü teşkil ederler.

Bu hususlar belirtildikten sonra, "son bir buçuk asırlık devre ile daha gerilerdeki uzun yüzyıllar arasında muazzam farklar yaratan tek âmilin, bilhassa 14 - 15 nci asırlardan itibaren damla damla teşekkül eden ilmi müstesebatın hayata tatbik edilebilmesi imkânlarının bulunmasında olduğunu tereddütsüzce" söylemektedir (sf. 12).

Bölümün sonunda, bir memleket için en büyük gelir kaynaklarından birisinin de insan yaratıcılığını teşvik eden üniversiteler ve ilmi araştırma müesseseleri olduğu belirtilmektedir.

İkinci bölümde müellif, yeni buluşların ya yeni bir eşya nevi yaratmak, yahut evvelce bilinen eşyaların istihsallerini ucuzlatmak gibi iki ayrı şekilde olabileceğini ifade etmektedir. Buluşlar istihsale tatbik edilince, sahibine, carî kâr nisbetinin üstünde fevkalâde br kâr temin etmektedir. Bu kâr aşağı yukarı bir inhisar kârıdır, -yeni icabı tatbik etme inhisarı - Bu fevkalâde kârlar Broşürde grafiklerin de yardımı ile izah edilmişlerdir. Bu kârların asıl buluşu yapanlardan ziyade, onu satın alan "müteşebbis - kapitalist" lere gitmekte olduğu tesbit olunarak netice olarak bu suretle elde edilen kârların bütün cemiyete mal edilmesi lüzumu öne sürülmektedir.

Üçüncü bölümde ihtira beratları mevzuatı kısaca gözden geçirilip, tatminkâr olmadıkları belirtilmektedir. "Büyük adamların, insan cemiyetlerine yüksek bir cömertlikle armağan ettikleri kıymetli buluşlardan mahdut zümrelerin değil, bütün cemiyetin geniş mikyasta ve süratle faydalanması..." (sf. 27) lâzım olduğuna göre, ihtiraların bir tarife üzerinden mükâfatlandırılıp, istifadelerinin herkes için serbest tutulması teklif edilmektedir.

Yukarıda ana hatlarını hulâsa ettiğimiz Broşürde, müellif görüldüğü gibi, gerçekten önemli, fakat çok geniş ve hudutları gayrı vazıh bir konuyu ele almıştır. Bu sebepten Broşür zarurî olarak, yazılması çok yerinde olacak olan büyük bir eserin ana hatları mahiyetinde kalmıştır.

Ayrıca, insan zekâ ve yaratıcılığına dördüncü bir istihsal faktörü denmesinde fazla bir isabet görmüyoruz. Çünkü istihsalın iş faktörü zaten zekâ ve yaratıcılık ihtiva eder. İnsan işini zekâden tecrit etmek imkânsızdır. En kaba işte bile zihni bir faaliyet olduğu gibi, otomatik bir mahiyette tezahür eden veya itiyat halini kesbetmiş hareketlerin bile menşelerinde zekâ unsuru vardır. Ancak, zekâ diye muayyen bir seviyenin üstündeki zekâ kastedilirse, o zaman belki, iddiayı daha etraflı münakaşa etmek icabeder.

Bütün bunlara rağmen, Büroşürün son bölümünde, icatların yalnız kâr gayesi güden ellerde kalmasının mahzurlarını tebarüz ettiren satırlar ve bu mahzurlara karşı teklif edilen icatların bir nevi kamulaştırılması fikri, üzerinde önemle durulmağa değer.

Sadun AREN

ÖZYÖRÜK (Dr. Mukbil) **Kamulaştırma hukuku (nazari, ameli ve mukayeseli etüd)**, önsöz Prof. Süheyp Derbil, Ankara 1948, 247 sayfa, Fi: 6 lira.

Sevgili dostum ve meslektaşım Ankara Hukuk Fakültesi İdare Hukuku Asistanı Mukbil Özyörük'ün geçenlerde neşrettiği bu doktora tezi büyük bir boşluğu doldurmuştur. Kamulaştırma idare hukukunun en mühim bahislerinden biridir: çünkü burada âmme hizmetlerinin aksamadan görülmesi" prensibi ile "fertlerin meşru menfaatlerinin korunması" prensibi çarpışma halindedir. Bütün idare hukukunun ruhunu teşkil eden umumî menfaatle hususî menfaatlerin telifi zarureti, bu meselede bütün açıklığı ile göze çarpar.

Kamulaştırma bahsi, aynı zamanda, idare hukukunun en karışık bahislerindedir: Hâlen yürürlükte olan 37 ayrı kanunda kamulaştırma hakkında hükümlere rastlandığı düşünülecek olursa, bu nokta kolayca anlaşılır (bk. s. 77 - 82).

Dr. Mukbil Özyörük bu mühim ve karışık müesseseyi çok etraflı ve dikkatli bir incelemeye tâbi tutmuştur. Memleketimizde temini kabili olan belli başlı bütün Türkçe ve Fransızca eserlere başvurmuş, Danıştay ve Yargıtay içtihatlarını incelemiş, mukayeseli tetkiklere girişmekten ve başlıca münakaşalı noktalar üzerinde durup cesaretle cephe almaktan çekinmemiştir (bk. meselâ, **İslâmiyette kamulaştırma**, s. 46 - 58; **Objektif usul - sübjektif usul meselesi**, s. 108 - 112).

Derginin son formalarının basılmakta olduğu günlerde elimize geçen bu kıymetli eserin geniş bir tahlilini bu sayıda yapmamıza imkân yoktur. Bu işi ilerde yapmak üzere, şimdilik sadece eserin plânını vermek ve netice kısmındaki bazı hükümlere temas etmekle yetineceğiz.

Müellif, kamu hizmetinin mahiyetini ve kamu hizmetlerinin görülmesi için gerekli vasıtaları izah ederek mevzua girmektedir.

Bu girişten sonra, "**Genel Bilgiler**" başlığını taşıyan birinci bölümde, "kamulaştırmanın mahiyeti", "kamulaştırmanın tarihî gelişimi", "kamulaştırma hakkının fikrî ve kanunî dayanakları", "kamulaştırma karşılığı", "kimler için kamulaştırma yapılabileceği" ve nihayet "nele-

rin kamulaştırılabileceği" incelenmektedir.

İkinci bölümde, "Kamulaştırmanın Yapılması" başlığı altında, kamulaştırmanın safhaları (idarî safha, adli safha, jüri safhası) tetkik edilmekte ve "kamulaştırma hükmünün sonuçları" gösterilmektedir.

Nihayet, "Çeşitli kamulaştırmalar" başlıklı son bölümde: kısmî kamulaştırmalar, istisnâî kamulaştırmalar ve bölge kamulaştırmaları, özel kamulaştırma usülleri (köy, demiryolları, millî savunma, çiftçiyi topraklandırma, orman, maden kamulaştırmaları) gibi konular ele alınmaktadır.

Eserin sonunda iki ek vardır. Bunlardan birincisi "kamulaştırmadan cayma" meselesine, ikincisi "şerefiye" bahsine tahsis olunmuştur.

Netice olarak eserde beliren hüküm ve kanaatların başlıcalarını da hülâsa edelim:

Kamulaştırma müessesesi, kamu hizmeti fikriyle pek yakından ilgilidir. Medenî ihtiyaçların artması ve kamu hizmetlerinin çoğalması, hususî mülkiyete konulan tahditleri artırmış, "mülkiyetin sosyal fonksiyonu nazariyesi" ne yol açmıştır.

Kamulaştırma için ortada bir "kamu faydası" bulunmalıdır. Müellif, "kamu faydası" mefhumunun gitgide genişlemesi yolundaki bariz temayülü belirttiikten sonra, malî maksatlarla kamulaştırma yapılması fikrine itiraz etmektedir.

Kamulaştırma karşılığı bahsinde ise, objektif ve sübjektif usüller karşılaştırıldıktan sonra, ikinci usulün daha âdil ve Anayasanın ruhuna daha uygun olduğu ileri sürülmektedir. Taksitle veya karşılıksız yapılan kamulaştırmalar ise, haklı olarak, şiddetle tenkit edilmektedir.

Müellif, Şeker fabrikaları için kamulaştırma yapılabildiğine göre, Sümerbank gibi İktisadî Devlet Teşekkülleri için de kamulaştırma yapılmasına imkân verilmesi lâzımgeldiği kanaatındadır.

Belediye istimlaklerinde kamu faydası kararlarına karşı idarî kaza yolunu kاپıyan hüküm, gayet yerinde olarak, tenkid edilmiştir.

Adli safhada işlerin sürüncemede kalmasına yol açan Yargıtay tetkikatını kısaltmağa yarıyacak bazı amelî teklifler yapılmaktadır. Kamulaştırmadan cayma dolayısıyla ortaya çıkan anlaşmazlıkları önlemek için de, "şarta bağlı kamulaştırma" (expropriation conditionnelle) usulünün kabulü tavsiye edilmektedir. Eserin 153 üncü sayfasında te-

mas edilen uzlaşma (cession amiable) müessesesi üzerinde de durulmalıdır.

Nihayet, müellifin ısrarla belirttiği bir zaruret vardır: Çok dağınık olduğu için büyük boşluklar ve mânasız tezatlar ihtiva eden kamulaştırma mevzuatımız, en kısa zamanda ele alınarak, bir tek kanun halinde tedvin edilmelidir. Müellifin bu arzusunu hararetle tasvip etme imkânsızdır. Şüphesiz, bütün kamu tüzelkişileri ve her türlü kamu hizmetleri için bir tek kamulaştırma usulü kabul edilemez. Fakat sistemlerin sayısını kabil kabil olduğu kadar azaltmak ve bunları imkân nisbetinde bir ana kanununun içinde toplamak lâzımdır.

Vaktin darlığı dolayısıyla hakkında ancak pek sathî bir fikir verebildiğimiz bu eser uzun, çok ciddi ve çok başarılı bir çalışmanın mahsulüdür. Tatbikatçılar için de değerli bir rehber olacaktır. Müellifini kutlulamayı borç bilir, hukuk kütüphanemize bu çapta daha bir çok eserler kazandırmasını temenni ederiz.

Turhan FEYZİOĞLU